

Hasan bin Muhammed el-Hanefiyye'nin Hayatı, Kadere Dair Risâlesi ve Kaderle İlgili Görüşleri

Hasan bin Muhammad al-Hanafiyya's Life, Pamphlet About Destiny and Opinions About Destiny

Yasin Ulutaş

Dr., Milli Eğitim Bakanlığı

PhD, Ministry of National Education

Adıyaman, Turkey

eskikahta@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-7912-6500>

2010

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 02 Nisan / April 2019

Kabul Tarihi / Accepted: 15 Mayıs / May 2019

Yayın Tarihi / Published: 15 Haziran / June 2019

Cilt / Volume: 10 Sayı / Issue: 22 Sayfa / Pages: 334-362

Atıf / Cite As: Ulutaş, Yasin. "Hasan bin Muhammed el-Hanefiyye'nin Hayatı, Kadere Dair Risâlesi ve Kaderle İlgili Görüşleri [Hasan bin Muhammad al-Hanafiyya's Life, Pamphlet About Destiny and Opinions About Destiny]". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi – Şırnak University Journal of Divinity Faculty* 10/22 (June 2019): 334-362.

<https://doi.org/10.35415/sirnakifd.548411>

Copyright © Published by Şırnak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Şırnak, Türkiye (Şırnak University, Faculty of Divinity, Şırnak, 73000 Turkey). All rights reserved.

Öz

Birçok farklı siyasi ve itikadî etken nedeniyle ilk asırda Müslümanlar arasında tartışılan ilk konulardan biri kader konusudur. Bu dönemde, kader ile ilgili Müslümanlar arasında birbirine zıt iki anlayış gelişmiştir. Bunlardan biri kaderi reddetmek suretiyle insan iradesini merkeze alan kader anlayışı, diğeri ise ilahi iradeyi esas alan cebri kader anlayışıdır. Erken dönemde kader ile ilgili yazılan ve günümüze ulaşan üç risaleden biri insan iradesine dayalı bir anlayışı savunurken diğeri ikisi, Allah'ın iradesini temel alan bir kader anlayışına dayanır. Cebri kader anlayışını savunan risalelerden biri Hasan b. Muhammed el-Hanefiyye'ye aittir. İslam kelamının ilk yazılı metinlerinden biri olan bu risale insan, fiillerini iradesi ile yapar diyenlere karşı reddiye olarak yazılmıştır. Risalede belirtilen bu cebri anlayış, insanın bütün eylemlerini, Allah'ın emir ve iradesi ile gerçekleştirdiğini, kendisi için takdir ettiğini değiştirmeye veya ortadan kaldırmaya güç yetiremeyeceğini, aynı zaman da kendisi için planladığını da uygulamaktan başka bir seçeneğinin olmadığını iddia eder. Bu anlayışı temellendirmek için Allah'ın kudretine vurgu yapan ayetler, siyak ve sibakından koparılıp delil olarak sunulmuştur. Risale, insan fiillerinin Allah'ın takdiri ile gerçekleştiğini savunanlar ile insanın hür iradesi ile gerçekleştiğini savunanlar arasındaki hayali bir tartışma metoduyla yazılmıştır. Bu diyalektik metodu daha sonraki kalam metinlerinde de görmek mümkündür. Kader konusu ile ilgili yazılan ilk metinler, kader konusunun kalam ilminin başlangıcında nasıl tartışılıp anlaşıldığını göstermesi bakımından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Kalam, Kader, Hasan bin Muhammed el-Hanefiyye, Kader Risalesi, İnsan Fiilleri, Hidayet, Rızık, Ecel

Abstract

Because of many different political and faith factors, one of the first discussed subjects among Muslims in the first century is destiny. In this era, two opposite concepts have grown among Muslims. One of these is the faith concept which takes human will into the center by rejecting destiny, the other one is a compulsive faith concept which is based on holy will. Of the three pamphlets written in early ages and have come to the present day, one supports human will concept while the other two are based on a faith concept that is based on Allah's will. One of the pamphlets that supports compulsive faith belongs to Hasan b. Muhammed el-Hanefiyye. As one of the first written texts of Islamic euphemism, this pamphlet has been written as an opposition to those who claim that human beings act with their own will. This compulsive concept stated in the pamphlet claims that humans do all their actions with Allah's will, they don't have the power to change or abolish what Allah has appreciated for them and they have no other option than do what Allah has planned for them. To ground this concept verses of the Koran which emphasize Allah's power have been presented as evidence by plucking the parts related to them and their past. The pamphlet has been written in an imaginary discursive method between the ones who support the idea that human actions happen with Allah's will and the ones who support that they happen with humans' own will. It is possible to see this dialectic method in late euphemism texts, as well. The first written texts on destiny subject are important in that they show how the destiny subject was discussed and understood at the beginning of euphemism.

Keywords: Kalam, Destiny, Hasan bin Muhammed el-Hanefiyye, Destiny pamphlet, Human actions, Guidance, Livelihood, Time of death

GİRİŞ

Hz. Peygamber'in vefatından sonra Müslümanlar arasında birçok siyasi ihtilaf zuhur etmiş, bir grup tarafından III. Halife Osman b. Affan öldürülmüştür. Hz. Ali döneminde de Müslümanlar arasında siyasi bir birlik sağlanamadığından Cemel ve Sıffin gibi iç savaşlar meydana gelmiştir. Çok geçmeden bu iç savaşların neticesinde öldüren ve öldürülen insanların durumları, dini açıdan tartışılmaya başlanmıştır. Yaşanan bu çekişmeler, savaşlar ve ihtilaflar neticesinde büyük günah işleyen insanın durumu, insan fiilleri gibi konular etrafında itikadî tartışmalar meydana gelmiştir. Kader konusu da erken dönemde Müslümanlar arasında farklı şekillerde tartışılan konulardan biridir. Bu durum, farklı inanç ve siyasi grupların oluşumuna yol açmıştır. İslam dünyasında kader problemiyle ilgili üç genel anlayışın meydana geldiğini ifade edebiliriz. Bu ekol ve görüşleri şöyle sıralamak mümkündür.

İlk dönemde insanın bütün fiillerini Allah'ın takdiri ile yaptığı, kendisi için belirlenen kaderin dışına çıkmasının mümkün olmadığını aynı zamanda kişinin eylemlerinden de sorumlu olmadığı iddia edilerek, bu görüşlerini itikadî olarak temellendirmeye çalışan Cebriyye ekolü oluşmuştur. Buna karşın Allah'ın iradesini merkeze alan Cebri kader anlayışını reddederek insanın fiillerini kendi iradesi ile yaptığını, bu nedenle de bütün eylemlerinden sorumlu olduğunu savunan Kadariyye ekolü ortaya çıkmıştır. Ma'bed b. Halid el-Cüheni ve Gaylan ed-Dımeşki gibi âlimler bu ekole öncülük etmiş, cebri kader anlayışının yanlış olduğunu, bu cebri algının Emevi iktidarınca uydurulduğunu belirterek insanın fiillerini hür iradesiyle yaptığını savunmuşlardır. Bu düşünceler toplum nezdinde kabul görünce, dönemin iktidarı tarafından bu âlimler şiddetli bir şekilde cezalandırılmışlardır.¹ Hicri I. asırda kader konusu bu iki ekol arasında belirttiğimiz zeminde

1 Ahmet Akbulut, "Allah'ın Takdiri Kulun Tedbiri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 33/1 (Haziran 1994): 136.

tartışılmıştır. Ancak Cebriyye'ye mensup olan Hüseyin b. Muhammed en-Neccar, (ö.230/845) ekolün kader konusundaki görüşünü yumuşatmıştır. Ona göre Allah, insanın bütün eylemlerini yaratır, kul da onları kesp eder.² Daha sonraki süreçte özellikle Hicri III. asırdan itibaren bu yumuşatılmış cebri kader görüşü, Ehl-i Sünnet ekollerince kabul edilerek hem Allah'ın iradesi hem de insanın iradesi esas alınarak konu açıklanmaya çalışılmıştır. Bu kader anlayışına göre insan fiillerinin yaratıcısı Allah olmakla beraber, isteyen de icra edeni de insandır. İnsan, Allah'ın kendisinde yarattığı bir kudretle fiillerini yapar ve yaptığı fiillerinden sorumlu olur.

Kader; Allah ve insanın iradesi, hidayet, delalet, rızık ve ecel gibi birçok konuyu içinde barındıran çok yönlü bir konudur. Kader ile ilgili sadece Allah'ın mutlak iradesini ifade eden ayetler olduğu gibi, insanın iradesine vurgu yapan ayetler de vardır. Aynı zamanda hem Allah iradesine hem de insan iradesine işaret eden ayetler de vardır. Mevzu ile ilgili ayetler bir bütün olarak incelendiğinde, konunun çok yönlü olduğu anlaşılır.

Erken dönemde Cebri ve kaderi görüşlere sahip şahıs ve gruplar insan fiillerinin nasıl meydana geldiğini tartışmışlardır. Cebri kader anlayışına sahip olanlar, Allah'ın mutlak iradesine vurgu yapan ayetleri delil göstererek her şeyin Allah'ın iradesiyle gerçekleştiğini, insan iradesinin hiçbir şekilde etkili olmadığını savunmuşlardır. Cebri kader anlayışını savunanlardan biri de Hasan b. Muhammed el-Hanefiyye'dir. O, kader ile ilgili yazdığı risalede bu görüşlerini şiddetle savunur. Ömer b. Abdülaziz de benzer fikirleri savunur.³ Ancak çağdaşları olan Hasan el-Basri, cebri kader anlayışını reddederek insanın kendi fiillerini iradesi ile yaptığını söyler. Ona göre İnsanın kaderi; Allah'ın hükümleri, hükümleri de kaderi olduğunu savunur. Allah, insanları gruplara ayırarak birine hidayeti, diğerine de delaleti takdir etmez. Kader konusunun ilk dönemde Müslümanlar arasında hangi zeminde tartışıldığının ortaya çıkması açısından Hasan b. Muhammed el-Hanefiyye'nin bu konudaki risalesinin önemli olduğunu düşünüyoruz.

1. HASAN BİN MUHAMMED EL-HANEFİYYE'NİN HAYATI

Hasan b. Muhammed el-Hanefiyye Hz. Ali'nin torunudur. Kesin olmamak-

² Muhammed b. Abdülkerim eş-Şehristani, *Milel ve Nihal*, trc. Mustafa Öz (İstanbul:Litera Yayıncılık, 2011), 87.

³ Ömer b. Abdülaziz, kaderi inkâr edenlere cevap vermek amacıyla yazdığı risalesinde özetle şu görüşlere yer verir. İnsan henüz yaratılmadan nasıl bir hayat süreceği ve hangi eylemlerde bulunacağını Allah'ın ilminde belli olduğunu, kişi fiillerini işlemeyen önce bu bilginin değişebileceğini, ancak hidayet ve delaletin Allah'ın takdiriyle olduğunu istediğine hidayeti, istemediğine de delaleti takdir ettiğini ifade eder. Ayrıca her şeyin Allah'ın takdiriyle meydana geldiğini iddia ederek Allah'ın ezeli ilminin zorlayıcı olduğunu savunarak insan iradesinin hiçbir etkisinin olmadığını, kişinin ölümü ile ecelinin geldiğini, rızıkının bittiğini, amel sebebiyle insanın dinden çıkmayacağını, insanın iradesiyle herhangi bir dini seçebileceğini iddia edenlerin cahil olduğunu ve din dışına çıktıklarını savunur. Ona göre insan davranışlarından iyi olanların Allah'a, kötü olanlarında insana nisbet edilmesi gerekir. bk. Yasin Ulutaş, "Ömer b. Abdülaziz'in Hayatı, Şahsiyeti, Kelami Görüşleri ve Kadere Dair Risalesi", *Hittit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16/31 (Haziran 2017):335.

la beraber 30/650 yılında Medine'de ailenin en büyük çocuğu olarak doğmuştur.⁴ Babası, Ebû Muhammed künyesi ile bilinen Muhammed b. el-Hanefiyye'dir. Annesi Cemâl binti Kays b. Mahreme b. Abdülmuttalip b. Abdülmenaf b. Kusayy'dır.⁵ Kendisi Ebu'l-Kasım künyesi ile bilinir. Nenesi ise Durre binti Ukbê'dir. ⁶ Kaynaklarda yer aldığına göre Hasan, tabii'nin önde gelen âlimlerden olup aile fertleri arasında ve çevresinde akıllı ve faziletli biri olarak bilinirdi. Hasan babası, Cabir b. Abdullah, Seleme b. Ekva', Ebû Sâ'id el-Hudrî, Ubeydullah b. Ebî Râfi gibi önde gelen sahâbilerden ilim öğrenmiştir. Zühri, Amr b. Dînâr, Mûsâ b. Ubeyd, İbn İshak gibi şahsiyetler de kendisinden ders almışlardır.⁷

Hasan doğup büyüdüğü Medine'de hâkim olan siyasi atmosferden etkilenecek Ehl-i beytin aksine Hz. Ebu Bekir ve Ömer'e daha yakın olmuştur.⁸ Hasan, ilk iki halifeden ayrılanın sünnetten de ayrıldığını ifade eder. Özellikle bazı gruplar tarafından Hz. Osman ve dedesi Hz. Ali'nin tekfir edilmesi ve hakkında asılsız iddiaların dile getirilmesinden rahatsız olmuş, bu haksız eleştirilere cevap vermek suretiyle yeni fikirler illeri sürdüğü söylenebilir. Hasan, döneminde Müslümanlar arasında meydana gelen itikadî ve ameli ihtilafları en iyi bilen bir şahsiyet olarak kabul edilir. Ölüm tarihi ile ilgili farklı tarihler zikredilmişse de Ömer b. Abdülaziz'in hilafeti döneminde (ö.99/719) yılında vefat ettiği ile ilgili rivayetin daha doğru olduğunu söylemek mümkündür.⁹ Haricilerin tekfiri tutumları, Hasan'ın Mürcie fikrini ortaya atmasına yol açmıştır. Zira kaynaklar Mürcie konusunda ilk konuşan kişinin Hasan b. Muhammed olduğunu bildirirler.¹⁰ Kendisi bu konu ile ilgili "Kitâbü'l-İrcâ" adında bir risalede yazmıştır.¹¹ Ayrıca Hasan'ın kelâmî görüşlerini içeren risaleler yazarak çeşitli bölgelere gönderdiği söylenmiştir.¹² Hasan b. Muhammed el-Hanefiyye ile ilgili bize ulaşan bu bilgilerden hareketle onun büyük bir ilmi birikime sahip olduğunu söyleyebiliriz. Bu bilgi birikimini özellikle Harici ve Kaderiye ekollerinin görüşlerini reddetmek için kullandığını söylemek

4 İbn Kudame el-Makdisî'nin et-Tebyin Ensâbi'l-Kureşîyyin adlı eseri tahkik eden Muhammed Nayif ed-Deylemi eserin el-yazma nüshalarından birinin kenarında yazarın kendi yazısıyla Hasan b. Muhammed'in yetmiş yaşında vefat ettiğini belirtir. bk.İbn Kudame el-Makdisî, et-Tebyin fi Ensâbi'l-Kureşîyyin, 136.; Sönmez Kutlu, "İlk Mürcî Metinler ve Kitâbü'l-İrcâ", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 37/1 (Aralık 1997): 317.

5 Muhammed bin Sa'd Müni' ez-Zühri, *Tabakatü'l-kübra*, thk. Ali Muhammed Ömer, 1. Baskı (Kahire: Mektebet'ü-Hanci, 1421/2001), 7: 322.

6 İmam Ahmed bin Yahya bin Cabir el-Balâzuri, *Ensâbü'l-eşraf*, thk. Süheyl Zekkar-Riyaz Zerkâi-Riyaz Zerkâi, 1. Baskı (Beirut: Dârü'l-Fikr, 1418/1996), 3: 464.

7 Şemseddin Muhammed bin Ahmed ez-Zehebi, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Memun es-Sağirci-Şuayb el-Erlut, 2. Baskı (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1402/1982), 4: 130.

8 Kutlu, *İlk Mürcî metinler ve Kitâbü'l-İrcâ*, 320.

9 Fuad Sezgin, *Tarihu't-turasi'l-arabi*, 2. Baskı (Riyad: Câmia'tü'l-İmam Muhammed bin Suud el-İslamiyye, 1411/1991), 1: 16.

10 Ebu'l-Fida İsmail İmadü'd-Din İbn Ömer İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, trc. Mehmet Keskin (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1995), 9: 300.

11 Ebî'l-Kasım Ali bin el-Hasan bin Hibetullah bin Abdullah İbn Asâkir, *Târihu medineti Dimeşk*, thk. Ömer b. Gurame el-Amriyi, (Beirut: Darü'l-Fikr, 1415/1995), 13: 380.

12 eş-Şehristâni, *Milel ve Nihal*, 131.

mümkündür. O, irca düşüncesi ile haricilere karşı mücadele etmiş, kader ile ilgili düşünceleriyle de kaderi fikirleri savunanlarla mücadele etmiştir.

2. HASAN BİN MUHAMMED EL-HANEFİYYE’NİN KADER RİSALESİ

Hasan b. Muhammed’in yaşadığı dönemde çok tartışılan konulardan biri de insan fiilleri ve kader konusudur. Hasan, kader konusundaki görüşlerini yazdığı “er-Risâle fi reddi ala el-Kaderiyye” adlı eserinde geniş bir biçimde açıklar. Hasan b. Muhammed’e isnat edilen bu risalenin tümü kader konusu ile ilgilidir. İslam’ın doğuşunda, önde gelen İslami şahsiyetlerden biri olan yazar, bu risalesini kaderi inkâr edenlere cevap olarak yazmıştır. Aynı zamanda bu eser, Kaderiye ekolüne karşı yazılan ilk reddiyedir.¹³ Hasan b. Muhammed bu risâleyi, Emevi Halifesi Abdülmelik bin Mervân’ın ricasıyla yazdığı iddia edilmiştir.¹⁴ Şayet bu iddia doğru ise kader konusu ile ilgili yazılan ilk eser, bu risaledir. Bu bilgiden hareketle müellifin bu risalesi ile “el-İrca” risalesi İslam kelâmının başlangıcı hakkında bilgi veren ilk belgeler olduğunu söylemek mümkündür. Zira öyle görünüyor ki Ömer b. Abdülaziz (ö.101/721) ve Hasan el-Basri’nin (ö.110/730) yazdığı kader risâleleri, bu risaleden birkaç yıl sonra yazılmıştır.

Hasan b. Muhammed’in kader ile ilgili yazdığı bu eser, Zeydiyye mezhebi imamlarından biri olan Yahya b. Hüseyin el-Hadi (ö.910/298) aracılığıyla günümüze ulaşmıştır.¹⁵ Günümüzde bu eserin üç farklı nüshası bulunmaktadır.¹⁶ Bu nüshalar Milano, Sana ve Münih’te bulunmaktadır.¹⁷ Josef Van Ess, Münih’te bulunan nüshayı tahkik ederek yayınlamıştır. Şatillâ, Rebi’ de bu eseri tahkik etmiştir. Bu eser, üslup yönü ile de Hasan el-Basri’nin yazdığı risaleden farklıdır. Hasan bin Muhammed’in bu risalesi, saf diyalektik metodu ile yazılmıştır. Bu risalenin ana fikri, her şeyin Allah’ın takdiri ile olduğunu iddia eden kaderci bir anlayışa sahip olanlarla, insan kendi fiillerini kendisi yapar diyen özgürlükçü anlayışa sahip olan ve kaderi inkâr eden hasımlar arasındaki farazi bir mücadeledir. Düşünce kalıbı ise daha çok öncülleri iptal etmekle sonuçları iptal etmeye yöneliktir. Şu kalıplar çok kullanılmıştır. Şayet siz şöyle dersiniz... biz de şöyle... deriz... Şayet bu konuda evet dersiniz şu duruma... düşersiniz. Ya da hayır dersiniz... şu görüşü kabul etmiş olursunuz. Bu diyalektik üslubu, Ömer b. Abdülaziz’in yazdığı kader risalesinde ve daha sonraki kelâm ilmi ile ilgili yazılan eserlerde de görmek mümkündür.¹⁸ Bazı ilk kelâmî metinlerde kullanılan diyalektik metodun kaynağı

13 Sezgin, *Tarihu’t-turasi’l-arabi*, 1: 16.

14 Josef Van Ess, *Bidayätü’l-ilmil kelâm fil İslâm*, (Beyrut: Me’hedü’l-Almaniyyi lil ebhâsü’Şerkiyye, 1977), 55.

15 Sezgin, *Tarihu’t-turasi’l-arabi*, 1: 16.

16 Ek: Kitabın nüshaları, Milano, Ombrozaana, 413e; San’a, Mütevekkiliye, Kelam, 39; Münih, Glaser, 43, de bulunmaktadır.

17 Ess, *Bidayätü’l-ilmil kelâm fil İslâm*, 10.

18 Ess, *Bidayätü’l-ilmil kelâm fil İslâm*, 56-57.

konusunda farklı görüşler varsa da bu metodun Kur'an-ı Kerim'den çıkarıldığını söylemek mümkündür.¹⁹

Risale, insan fiil ve eylemlerinin Allah'ın takdiri ile gerçekleştiğini iddia eder. Bu iddiasını ispat etmek için çok sayıda örnek verir. Verdiği örneklerin çoğu Allah'ın kudretine işaret eden ayetlerden seçilmiştir. Ona göre nübüvvetle görevlendirilen peygamberler kendilerine bildirilenleri tebliğ etmek zorundadırlar. Tebliği terk etmek isteseler dahi terk edemezler. Çünkü Allah onlara tebliğ etmeyi zorunlu kılmıştır. Ecel ve rızıkın Allah tarafından tayin edildiğini, insan iradesinin bu konularda etkili olmadığını savunur. Allah'ın insanları yarattığını, kimine hidayeti takdir ettiğini kimine de dalâleti takdir ettiğini belirterek, insanlarında buna uygun hareket ettiğini savunur.²⁰

3. HASAN BİN MUHAMMED EL-HANEFİYYE'NİN KADER İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ

Hasan b. Muhammed el-Hanefiyye, insanın fiilleri, hidayet, delalet, ecel ve rızık gibi konuları, ilgili ayetleri referans göstererek kader konusunu açıklamaya çalışır. Savunduğu görüşleri şöyle ifade etmek mümkündür.

3.1. İnsan Fiillerinin Yaratılması

Müellif, muhataplarıyla tartıştığı ilk şey insanın fiillerini kimin iradesiyle gerçekleştirdiğidir. Hasan b. Muhammed peygamberlerin Allah tarafından zorunlu olarak tebliğ etmekle görevlendirildiklerini belirterek, Allah'ın kendisine bildirdiği vahyi tebliğ etmeyi terk etmek isteseler de terk edemeyeceklerini savunur. Şayet peygamberin iradesi, kendilerine bildirilen vahyi tebliğ etmeyi terk etme yönünde olursa terk edebilirler şeklindeki görüşün yanlış olduğunu iddia eder.²¹ Bu bağlamda “Ve hani Allah iki taifeden birinin sizin olacağına söz vermişti,” ayetini delil getirmiştir. (el-Enfâl 8/7). Allah'ın Müslümanların müşrikleri yenmelerini veya kervanı ele geçirmek istediğini belirterek bu durumda ne Müslümanların ne de müşriklerin, Allah'ın, Peygamberine vaat ettiği vade muhalefet etmeye kadar olamadıklarını iddia eder. Zira Allah, Müslümanların kâfirlerle, kâfirlerin de Müslümanlarla savaşmasını istemiştir. Allah Müslümanlara verdiği zafer sözünü gerçekleştirmek, Müslümanları izzet sahibi, kâfirleri de zelil kılmak için iki grubu savaştırmıştır. Onların bu savaştan kaçınmaları mümkün değildi.²²

Allah Müslümanlara irade verdikten sonra onları kendi başlarına karar ve-

19 M. Akif Ceylan, “Josef Van Ess'in Tahlilleri Işığında Kelamın Doğuşu ve Metodu”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 13/1 (Aralık 2013): 228.

20 Hasan b. Muhammed el-Hanefiyye, *er-Risâletü fi reddi ale'l-Kaderiyye*, thk. Josef Van Ess, (Beirut: Me'hedu el-Almaniyyi lil ebhasü'Şerkiyye, 1977), 11-18.

21 Hanefiyye, *er-Risale fi reddi âle'l-Kaderiyye*, 11.

22 Hanefiyye, *er-Risale fi reddi âle'l-Kaderiyye*, 20.

rip fiillerini işlemeleri için kendi hallerine bırakmadı. Bilakis onları meleklerle destekleyip sabır verdi. Kalplerini aynı dava üzerinde birleştirdi. Buna ilaveten düşmanın da kalbine korku saldı.²³ İnsan fiilleri ister iyi olsun ister kötü olsun Allah'ın iradesi ile gerçekleşir. Onun iradesi olmadan hiçbir şey meydana gelmez.²⁴ Ayrıca insan fiilleri, Allah tarafından süslü gösterilerek sevimli hale getirildikten sonra işlenir.²⁵ Müellif kader anlayışını temellendirmek için birçok ayeti örnek verir. Onlardan birkaçı şöyledir: “Biz de kıyamet gününe kadar aralarına düşmanlık ve kin bıraktık.” (el-Mâide 5/14). Bu ve benzeri ayetleri, cebri kader anlayışını temellendirmek için örnek vererek, Allah'ın aralarına bıraktığı düşmanlığı terk edip çıkmaya güçlerinin yetmeyeceğini söyler. Yine delil olarak sunduğu “O, sizi onlara karşı muzaffer kıldıktan sonra Mekke'nin içinde onların ellerini sizden, sizin ellerinizi de onlardan çekti.” (el-Fetih 28/24). Müellif, bu ayetin Hudeybiye gününde indirildiğini belirterek şöyle yorumlar: İki gruptan biri kardeşine elini uzatamaz ve onunla savaşamazdı. Zira Allah emir olmaksızın irade ile insanların bir kısmını diğer bir kısmına karşı koruduğunu haber verir. Bunun aksi Allah'ın kitabını yalanlamak olduğunu iddia eder.²⁶ Müellif, Allah'ın iradesine vurguda bulunan birçok ayeti delil getirerek insan fiillerinin Allah'ın müdahalesiyle meydana geldiğini savunur.

Hasan bin Muhammed el-Hanefiyye ile aynı dönemde yaşayan Ömer b. Abdülaziz de yakın görüşlere sahiptir. Her ikisi de insan fiillerinin nasıl meydana geleceğini belirleyen Allah'ın iradesiyle olduğunu savunur. Bu konudaki görüşleri şöyledir: “Allah'ın dilemesiyle onlar dilerler. Şayet Allah dilemezse onlar iradeleleriyle ne söz ne de amel olarak ona itaat edemezler. Çünkü Allah kendi yetkisinde olan hususlarda, insanları yetkilendirmedi. Allah elçilerine yasakladığı şeylerle insanları mükellef tutmadı. Peygamberler ısrarla bütün insanların hidayete ulaşmalarını istediler. Ne var ki Allah'ın hidayete erdirdiklerinin dışındakiler, hidayete eremediler. İblis de ısrarla bütün insanların delalette olmalarını istedi. Ancak Allah'ın ilminde delalette olanlar dışında hiç kimse delalete sapmadı.”²⁷

Hasan el-Basri, insanın fiilleri ve kader konusunda kendisi ile çağdaş olan Hasan b. Muhammed el-Hanefiyye ve Ömer b. Abdülaziz'den farklı düşünür. Onun, insan iradesini ön plana çıkaran, bir yaklaşıma sahip olduğunu ifade etmek mümkündür. Hasan el-Basri'ye göre Allah, önce insana bir fiili işlemeyi emredip sonra onunla yapacağı iş arasında engeller koymaz. Zira Allah insanları kendisine ibadet etmeleri için yarattıktan sonra onu ibadet etmekten alıkoyan sebepleri yaratmaz.

23 Hanefiyye, *er-Risale fi reddi âle'l-Kaderiyye*, 20.

24 Hanefiyye, *er-Risale fi reddi âle'l-Kaderiyye*, 23.

25 Hanefiyye, *er-Risale fi reddi âle'l-Kaderiyye*, 24.

26 Hanefiyye, *er-Risale fi reddi âle'l-Kaderiyye*, 26.

27 Ömer bin Abdülaziz, *Risale'ü Ömer bin Abdülaziz fi Reddi a'lel Kaderiyye*, thk. Josef Van Ess, (Beyrut: Me'hedu el-Almaniyye lil ebbasü'Şerkiyye, 1977), 44.

Zira Allah şöyle der: “De ki Allah çirkin işleri emretmez. Bilmediğiniz şeyleri Allah'ın üzerine mi atıyorsunuz? De ki Rabbim adaleti emretti.” (el-Araf 7/28-29). Allah'ın nehyi çirkin şeylere yöneliktir.²⁸ Her insanın şu ayet üzerinde iyi düşünmesi gerekir. “Her nefis kazandığına karşılık rehinedir.” (el-Müddessir 74/37-38). Yani her insanın akıbeti kendi kazandıklarına bağlıdır. Allah kimin iyi, kimin de kötü fiillerde bulunacağını görmek için onları denemeye tabi tutmuştur. Şayet cebri düşünceye sahip olanların iddia ettiği gibi, insanın fiilleri iradesi dışında meydana gelseydi, iyi amel işleyenlerin mükâfatlandırması, kötü amel işleyenlerin cezalandırması mümkün olmazdı. Hasan el-Basri insan hürriyetine atıfla, şayet insan fiillerinde serbest olmasaydı Allah'ın şöyle buyurmayacağını söyler: “Şayet o beldelerin insanları iman edip kötü olan fiillerden sakınsalardı, göğün ve yerin bereket kapılarını üzerlerine açardık. Ancak onlar yalanladılar, biz de onları işledikleri günahlar sebebiyle cezalandırdık.” (el-Araf 7/96). Allah iyilik yapmayı istemiş kötülükleri de yasaklamıştır. Ancak hiçbir insanı iyi olsun kötü olsun bir fiili yapmaya zorlamamıştır. Fakat şöyle buyurmuştur: Şöyle yaparsanız size böyle yaparım, böyle yaparsanız size şöyle yaparım demiştir.²⁹

3.2. Hidayet ve Delalet

Hasan b. Muhammed aklın insanlar arasında taksim edildiğini ancak bütün insanların hidayeti arzuladıklarını ve cehaleti de kerih gördükleri halde hidayete eremediklerini belirterek hidayetin Allah'ın tevfiği ile olduğunu iddia eder. Çünkü Allah, insanların bir kısmını diğer bir kısmına üstün kılmıştır. Ona göre Allah mutlak irade sahibidir. Allah şöyle buyurur: “O dilediğini yapandır.” (Hud 11/107). Böylece Allah kimin hidayette olmasını dilemişse hidayette olmuştur, kiminde delalette olmasını istemişse delalette olmuştur. Allah'ın kalbini, kulaklarını ve gözlerini mühürlediği kimselerden İslam'a davet edilmelerine rağmen daveti kabul eden olmamıştır. Zira Allah onlar için şöyle buyurur: “Onları uyarsan da uyarmasan da birdir, onlar iman etmezler.” (el-Bakara 2/6). Mühürleme yapıldıktan sonra Allah, onların kalbini İslam'a açmadığı müddetçe onlar asla delaletten çıkıp hidayeti elde edemezler.³⁰ Ona göre Allah birçok insanın kalbinde küfür hastalığını yaratmış olup daha sonra da bu hastalığı artırmak suretiyle delâlete düşürmüştür. Diğer bazı insanlara da tuğyanlarında bocalanmaları için mühlet vermiştir. Her iki grup da Allah'ın kendileri için yaptığını terk edip iman edemezler.³¹ Hasan b. Muhammed el-Hanefiyye hidayet ve delalet anlayışını temellendirmek amacıyla birçok ayeti delil gösterir. Ona göre Allah, iman etmesini istediği

28 Hasan el-Basri, “Kadere Dair İki Risale”, trc. Mehmet Kubat, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 8/1 (Haziran 2008) : 367.

29 Basri, “Kadere Dair İki Risale”, 368.

30 Hanefiyye, *er-Risale fi reddi âle'l-Kaderiyye*, 17-18.

31 Hanefiyye, *er-Risale fi reddi âle'l-Kaderiyye*, 18-19.

insanları iman etmeye zorlamıştır; iman etmesini istemediği insanlar için de bazı engeller çıkarmak suretiyle delaletle düşürmüştür. Bu düşünceye göre delalette olanların da hidayette olanların da iradeleri ile kendileri için takdir edilen şeyin dışına çıkmazlar.

Hasan el-Basri bu görüşlerin yanlış olduğunu, Allah'ın hiçbir insanı delaletle düşürmediğini bilakis hidayete davet ettiğini kişinin iradesi ile hidayet ve delaleti tercih ettiğini söyler. Ona göre Allah kişiyi bir şeyle mükellef kıldıktan sonra onu yapmaktan alı koymaz.³² Bu görüşlerini ispat etmek için delil olarak sunduğu ayetleri şöyle sıralamak mümkündür: “Her kim şükrederse ancak kendisi için şükreder, her kim de nankörlük ederse muhakkak ki Rabbim hiçbir şeye muhtaç değildir, ihsanı boldur.” (en-Neml 27/40). “Böylece Firavun kavmini yanlış yola sürükledi ve doğru yola götürmedi.” (Taha 20/79). “Bize düşen doğru yolu göstermektir. Dünya da ahiret de bizimdir.” (el-Leyl 92/12-13). “Günahkârlar bizi sürekli delaletle düşürmüştü.” (eş-Şuara 26/99). “Samiri onları delaletle düşürdü.” (Taha 20/85). “Çünkü şeytan aralarına fitne sokar. Şeytan insanın apaçık düşmanıdır.” (el-İsra 17/53). Hasan el-Basri, bu ayetleri delil getirerek Allah'ın insanları delaletle düşürmediğini, bilakis insanın kendi tercihi ile delaletle düştüğünü, ayrıca topluma rehberlik eden önderler ve şeytanların da zaman zaman Firavun'un yaptığı gibi toplumları delaletle sürüklediklerini ifade eder. Hidayetin Allah'tan olduğunu delaletin ise kullardan kaynaklandığını belirtir.³³ Allah'ın sünnetullah kurallarından biri de insanların tövbelerini kabul etmesidir. Ancak bu kural Allah'ın helak edici azabı geldikten sonra geçerli değildir. Zira kâfirler kendilerini yok etmek amacıyla gelen azabı gördüklerinde tövbeleri kabul edilmez.³⁴ Nitekim Hz. Nuh'un kavmi Allah'ın azabını gördüğünde tövbe etmek istedi, ancak Allah tövbelerinin kabul edilmediğini bildirdi.

Hidayet ve delalet konusunda Ömer b. Abdülaziz de Hasan b. Muhammed el-Hanefiyye ile aynı görüştedir. Ona göre insan iradesi Allah'ın iradesine tabidir. Allah'ın istemediği şeyleri insanlarda isteyemez. Allah önceden kimin delalette kimin hidayette olacağını belirlemiş olup kişinin bunun dışında bir takdiri olamaz.³⁵

Ömer b. Abdülaziz ile çağdaş olan Hasan el-Basri bu konuda farklı düşünür. O daha çok insan iradesini merkeze alan bir hidayet ve delalet anlayışını savunur. Hasan el-Basri Abdülmelik b. Mervan'a yazdığı risalede bu konuda şöyle der: “Ey Müminlerin Emiri! Bazı cahiller, Allah'ın mükellef kıldığı bazı insanların sorumluluklarını yerine getirme imkânları yoktur, çünkü bunlar cehennemliklerdir

32 Basri, “Kadere Dair İki Risale”, 367.

33 Basri, “Kadere Dair İki Risale”, 369.

34 Basri, “Kadere Dair İki Risale”, 370.

35 Yasin Ulutaş, “Ömer bin Abdülaziz'in Hayatı, Şahsiyeti, Kelami Görüşleri ve Kadere Dair Risalesi”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/31 (Haziran 2017): 335.

şeklindeki iddiaları gerçeği yansıtmıyor. Zira Allah kullarına karşı merhametlidir, zulmetmez, o adildir.”³⁶ Kur'an-ı Kerim de şöyle buyurur: “Allah hiç kimseyi gücünün yetmediği bir şeyle mükellef kılmaz. Herkesin kazandığı iyilik de kötülük de kendinedir.” (el-Bakara 2/286). Hasan b. Muhammed el-Hanefiyye'nin kader konusundaki cebri görüşlerini kapsamlı bir şekilde eleştiren ilk kişinin Hasan el-Basri olduğunu söylemek mümkündür.

3.3. Rızık ve Ecel

Hasan b. Muhammed el-Hanefiyye, rızıkın Allah tarafından insanlara taksim edildiğini söyler. Ona göre kişi sadece Allah'ın kendisi için taksim ettiği rızıkı alabilir. Allah'ın yarattığı malları, yiyecekleri ve içecekleri ister helal olsun ister haram olsun kişi tercihi ile alamaz. Bütün insanlar Allah'ın rızık olarak yarattığı şeyleri alıp zengin olmak ister, şayet insanlar kendileri için dilediklerini alabilselerdi hepsi zengin olurdu. Onlardan hiçbiri fakir olmak istemezdi. Çünkü insanların hepsi zengin olmak ister. Fakir olmayı da kerih görür.³⁷ Allah bu konuda şöyle buyurmuştur: “Biz onların aralarında dünya hayatındaki geçim kaynaklarını taksim ettik ve bazılarını bazıları üzerine dereceler itibarı ile yükselttik, ta ki bazıları bazıını istihdam edebilsin. Rabbinin rahmeti ise onların topladıklarından hayırlıdır.” (ez-Zuhuruf 43/32). Allah sadece rızıkı yaratmakla kalmamış bilakis onu sebeplere bağlamıştır. Nitekim hiçbir çiftçi nasıl olsa Rabbim benim rızıkımı verecektir diye tarlasını ekmemezlik yapmaz. Zira bilir ki öncelikle sebeplerin yerine getirilmesi gerekir. Aynı şekilde hiçbir canlı çaba göstermeden Allah'tan kendisine rızık vermesini istemez, bilakis bütün canlılar rızıkını kazanmak için büyük gayretler gösterdikten sonra rızıkını Rabbinden isterler. Allah şöyle buyurur: “Onun lütundan nasip aramanız da onun ayetlerindedir.” (er-Rum 30/23;el-Hicir 15/20). Allah rızıkı bir ölçü ile yaratmıştır. Şayet belli bir ölçü ile değil de her kese bol rızık verseydi insanların yeryüzünde azgınlık yapacaklarını Kur'an-ı Kerim bildirir. (eş-Şûrâ, 42/27). Hasan el-Basri'nin de insan rızıkının Allah tarafından takdir edildiğini kabul ettiği rivayet edilmiştir.³⁸

Ecel konusunda ise Hasan b. Muhammed el-Hanefiyye ecellerin Allah tarafından takdir edildiğini belirterek şöyle der: “Allah ecelleri takdir etti.”³⁹ *Ona göre insan iradesinin, ecellerin takdirinde ve icrasında her hangi bir etkisi olamaz. Ancak Allah dilerse takdir ettiği ecelleri öne almak veya ertelemek suretiyle değiştirebilir. Allah'ın ertelediklerini insan öne alamaz. Allah'ın öne aldıklarını insan erteleyemez. Ona göre böyle bir iddiada bulunmak Allah katında geleni inkâr anlamına gelir.*

36 Basri, “Kadere Dair İki Risale”, 371.

37 Hanefiyye, *er-Risale fi reddi âle'l-Kaderiyye*, 16.

38 W. Montgomery Watt, *İslamın İlk Dönemlerinde Hür İrade ve Kader*, trc. Arif Aytekin (İstanbul: Bereket Yayınları, 2011), 76.

39 Hanefiyye, *er-Risale fi reddi âle'l-Kaderiyye*, 15-16.

Zira bu konuda Allah şöyle buyurur. "Allah, eceli geldiğinde hiç kimsenin ecelini geriye bırakmaz. Allah yaptıklarımızdan haberdardır." (el-Münâfikûn 63/11). Ecel ve rızık konusunda Ömer b. Abdülaziz de benzer görüşlere sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Rızık ve ecel Allah tarafından takdir edilmiştir. Ancak her ikisini de sebeplere bağlamıştır. Bu sebeplerin oluşumunda insanın iradesi etkili olduğu gibi başka faktörlerde etkili olabilir. Nitekim bir insanın isteği ile intihar etmesi, iradesi ile ilgili bir tercih iken sel sularına kapılan birinin yaşadığı ise doğa olayların etkileri ile ilgili bir hadise olarak anlamak gerekir.

SONUÇ

Kader; kudret, irade, insan fiilleri, rızık, ecel gibi, birçok konuyu içinde barındıran çok yönlü bir konu olup, ilk asırdan itibaren Müslümanlar arasında tartışılmaya başlanmıştır. Erken dönemde yazılan ve günümüze ulaşabilen kalamî metinlerin bir kısmı kader, insan fiilleri, irade ve kudret gibi konuların toplum tarafından hangi zeminde tartışıldığını ve nasıl anlaşıldığını göstermesi bakımından önemlidir.

İslam dünyasında meydana gelen siyasi ihtilaflar, savaşlar, parçalanmışlık ve baskıcı idareler, kader konusunu ilmi değil, siyasi bir zeminde tartışılmasına yol açmıştır. Emeviler cebri kader anlayışı vasıtasıyla, hukuksuz eylemlerini toplum nezdinde meşrulaştırdıklarından dolayı bu anlayışa büyük önem vermişlerdir. Özellikle Abdülmelik b. Mervan, kader konusundaki algısını yaygınlaştırmak amacıyla düşünce olarak kendisine yakın âlimlerin konu ile ilgili anlayışına uygun risalelerin yazılmasını sağlamıştır. Onun teşviki ile yazılan ve cebri kader anlayışını savunan risalelerden biri de Hasan b. Muhammed el-Hanefiye aittir.

Hasan b. Muhammed el-Hanefiye, dönemindeki muhalefetin merkezinde yer alan bir ailenin önde gelen şahsiyetlerinden biri olmasına rağmen, birçok konuda iktidara yakın olmuş, onların savunduğu cebri kader anlayışını, yazdığı risaleyle savunmaya çalışmıştır. Müellif, ilahi iradeye vurguda bulunan bazı ayetleri, delil getirmek suretiyle insanın fiillerinde hür olmadığını ispat etmeye çalışır. Müellif insanın iradeli, akıllı, kibirli, hırslı olması; insanın fiilleri, hareketleri veya herhangi bir şeyin kendisine süslü gösterilmesi; rızık, ecel, Allah'ın desteği gibi konularda örnekler getirerek bunların ilahi irade ile meydana geldiğini iddia etmiştir. Müellif, anlayışını tartışmacı bir üslupla savunurken rakiplerinin kimler olduğunu, hangi delillere dayandıklarını ve hangi görüşlere sahip olduklarıyla ilgili yeterli bilgiyi aktarmaz. Ancak risalenin satır aralarında rakip olarak belirtilen kişilerin, cebri kader anlayışına karşı çıktıklarını, insanın fiillerini iradesiyle gerçekleştirdiğini savunanların kast edildiğini anlıyoruz. Giriftir bir konu olan kader, tarihi süreç içerisinde çeşitli zeminlerde tartışılarak farklı anlayışların ve düşünce

ekollerin oluşmasına etki etmiştir. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de toplumun çoğunluğu tarafında yeterince anlaşılabilen kader konusu, tartışılmaya devam edilmektedir. Konu, Kur'an'ın bütünlüğü içerisinde aklın ışığında ilmi bir zeminde ele alındığında daha sağlıklı bir sonucun elde edilmesi mümkündür.

KAYNAKÇA

- Abdülaziz, Ömer. *Risaletü Ömer bin Abdülaziz fi Reddi a'lel Kaderiyye*. Thk. Josef Van Ess. Beyrut: Me'hedu el-Almaniye lil ebhasü'Şerkiyye, 1977.
- Akbulut, Ahmet. "Allah'ın Takdiri Kulun Tedbiri". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 33/1 (Haziran 1994): 129-156.
- Balâzuri, İmam Ahmed bin Yahya bin Cabir. *Ensâbü'l-eşraf*. Thk. Süheyl Zekkar – Riyaz Zerkâyi. 31 Cilt. Beyrut: Dârü'l-İkr, 1418/1996.
- Basri, Hasan, "Kadere Dair İki Risale". Trc. Mehmet Kubat, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 8/1 (Haziran 2008): 351-374.
- Ceylan, M. Akif. "Josef Van Ess'in Tahlilleri Işığında Kelamın Doğuşu ve Metodu" *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 13/1 (Aralık 2013): 215-233.
- Ess, Josef Van. *Bidayätü'l-ilmil kelâm fil İslâm*. 1. Baskı. Beyrut: Me'hedu el-Almâniye lil ebhasü'Şerkiyye, 1977.
- Hanefiyye, Hasan b. Muhammed. *er-Risâletü fi reddi ale'l-Kaderiyye*. Thk. Josef Van Ess. 1. Baskı. Beyrut: Me'hedu el-Almaniye lil ebhasü'Şerkiyye, 1977.
- İbn Asâkir, Ebi'l-Kasım Ali bin el-Hasan bin Hibetullah bin Abdullah. *Târihü Medineti Dimeşk*. Thk. Ömer bin Ğurâme el-Amriyi. 80 cilt. Beyrut: Darü'l-Fikr, 1995.
- İbn Kesir, Ebu'l-Fidâ İsmail İmadü'd-Din İbn Ömer. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. Trc. Mehmet Keskin. 15 cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1995.
- İbn Kudame el-Makdisi, Abdullah b. Ahmed b. Muhammed. *et-Tebyin fi Ensâbi'l-Kureşiyin*. Thk. Muhammed Nayif ed-Deylemi. 1. cilt. Beyrut: 1988.
- İbn Sa'd, Muhammed bin Sa'd Müni' ez-Zühri. *Tabakati'l-kübra*. Thk. Ali Muhammed Ömer. 7 cilt. Kahire: Mektebetü-Hanci, 1421/2001.
- Kutlu, Sönmez. "İlk Mürcii Metinler ve Kitâbü'l-İrcâ". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 37/1(Aralık 1997): 317-331.
- Sezgin, Fuad. *Tarihu't-turasi'l-arabi*. 8 cilt. Riyad: Camiatu'l-İmam Muhammed bin Suud el-İslamiyye, 1411/1991.
- Schwarz, Michael. "Hasan Basri'nin Kader Risalesi Üzerine Bir İnceleme". Trc. Muhit Mert. *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/3 (Haziran 2003): 123-141.
- Şehristânî, Muhammed bin Abdülkerim. *Milel ve Nihal*. Trc. Mustafa Öz. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2011.
- Ulutaş, Yasin. "Ömer bin Abdülaziz'in Hayatı, Şahsiyeti, Kelami Görüşleri ve Kadere Dair Risalesi". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/31 (Haziran 2017): 327-362.
- Watt, W. Montgomery. *İslâmın İlk Dönemlerinde Hür İrade ve Kader*. Trc. Arif Aytekin. İstanbul: Bereket Yayınları, 2011.
- Zehebi, Şemseddin Muhammed bin Ahmed. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. Thk. Memun es-Sağirci-Şuayb er-Lut. 03 cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1402/1982.

Ek:

Hasan Bin Muhammed el-Hanefiyye'nin Kader Risalesinin Tercümesi*

1) Sorulan ilk şey şudur: Size sorduğumuz şeyler hakkındaki görüşlerinizi bize bildirin. Peygamberler iki farklı durumda iki zıt fiili yapmaya güç yetirirler mi?

2) Ben-i âdemin peygamberleri hakkında bize bilgi verin. Allah peygamberlere tebliğ terk etme imkânı tanımış mıdır? Şayet isteselerdi, kendilerine emredilen vahyi tebliğ etme ve sünnetle amel etmeyi değiştirebilirler miydi? Veya bunu onlara gerekli kıldı da onlar isteseler de onu terk etmeye veya onu arttırma ya da eksiltmeye güç yetiremezler miydi? Evet, Allah onlara tebliği terk etme ve Allah'ın kendilerine indirdiği kitabı ve hikmeti değiştirme imkânı tanıdığını söyleseler, en kerih gördükleri duruma düşmüş olurlar. Onlar şunu iddia ettiler: Şayet peygamberler isteseler, tek olan Allah'a ibadet ve itaat etmezler. Çünkü onlar şunu iddia ettiler: Peygamberler vahyi ve sünnetleri gizlemeye kadirlerdir. Onlara şöyle cevap verilir: “Sizler şu anda bu durumu idrak edemiyorsunuz. Peygamberler kendilerine gelen bütün vahiy ve sünnetleri tebliğ ettiler mi, yoksa etmediler mi?” Evet, peygamberlerin iradeleri bu yönde olursa, vahyi ve sünnetleri gizleme takdirleri olur, derlerse bu durumda onlara itiraz edilir. Şayet şöyle derlerse: Peygamberler vahyi gizleyemezler, farzları iptal edemezler ve tebliği terk edemezler. Çünkü Allah tebliği onlara zorunlu kıldı. Onu terk etmeye veya gizlemeye güç yetiremezler. Bu cevapla görüşlerini çürütmüş olurlar.

3) İblisin durumu hakkında bilgi verin. Kim onun aklına isyan etmeyi getirdi? Ya da kim onun nefesine kibirli olmayı bıraktı? Şöyle derlerse: Nefsi ona isyan etmeyi emretti. Arzusu da onu kibirli olmaya taşıdı. Deki: Kim Onun nefesine isyan etmeyi ve arzusuna da onu, kibirli olmaya taşımayı emretti? Allah'ın emrettiğini söyleseler, görüşlerini yalanlamış olurlar. Onlara şöyle denilir: Ona hile ve tuzak ilmini kim verdi? Allah mı onun nefsinde bunu meydana getirdi, İblis kendisi mi yaptı? Allah bunu onun için yaptı, derlerse kendi görüşlerini çürütmüş olurlar. Allah'ın ihsanı ve katkısının olmadığını iddia etseler, Allah'ın yarattığı şeylerde olmasını dilemediği şeyleri, Allah'ın dışındakilerin yarattığını iddia etmiş olduklarından dolayı kaçındıkları şeyin en büyüğüne düşmüş olurlar. Bu korkunç bir sözdür.

Onlara sor: İblis, Âdemin bir zürriyetinin olacağını ve onların ölümlü olduğunu, Onlardan Allah'a samimi bir şekilde ibadet edenlerden azı hariç, diğerlerine hükmedemeyeceğini nasıl bildi? “Allah” ona bildirdi derlerse, kendi görüşlerini

* Hasan b. Muhammed b. el-Hanefiyye'nin Kader Risalesi, Josef Van Ess'in tahkik ettiği nüshadan Türkçeye tercüme edilmiştir. Risalede anlatılan konular herhangi bir başlıkla ayırt edilmemiştir. Ancak risalenin Arapça metni belli aralıklarla sayılarla ayrıldığı için biz de aslına uygun olarak sayılara yer verdik.

çürütmüş olurlar. İblis kendisi bildi deseler, İblisin gaybı bildiğini iddia etmiş olurlar. Büyük olan Allah eksik sıfatlardan beridir.

4) Hz. Âdem ve eşinin durumu hakkında bilgi verin. Allah o ikisini Cennette iskân ettirdiğinde iradesi ve arzusu onların orada ikamet edip sürekli kalması mıydı, çıkması mıydı? Allah'ın irade ve arzusu "Onların orada ebedi kalması şeklinde olduğunu" iddia ederlerse yalan söylemiş olurlar. Zira cennet ehli ölmez, doğurmaz, hasta olmaz, acıkmaz. Allah bütün yarattıkları hakkında ölümü takdir etti. Ve yine Âdem'in zürriyetinden peygamberler, resuller, sadıklar, müminler, şehitler ve kâfirler olmasına hükmetti. Sonra Allah şöyle dedi: "Orada yaşayacaksınız, öleceksiniz ve yine oradan çıkarılacaksınız." (el-Araf 7/25). Sonra şöyle dedi: "Sizi topraktan yarattık ve sizi ona döndüreceğiz ve sizi bir kere daha ondan çıkaracağız." (Taha 20/55). Söyledikleri nasıl olur? Muhakkak ki Allah kıyametin, hesabın, mizanın, cennet ve cehennemın olmasını hükmetti. Allah eksikliklerden beridir. Bu onların ağır sözlerindedir. Şayet şöyle derlerse: "Allah'ın iradesi ve arzusu Hz. Âdem ve eşinin cennetten çıkıp dünyaya gelmesiydi." Bu durumda: Allah'ın onları, sadece kendilerine yasaklanan ağaçtan yemeleri ve işledikleri hatadan dolayı cennetten çıkardığını iddia etmiş olurlar. Bunun Allah'ın kudreti ve ilmi ile gerçekleştiğini kabul etmiş, görüşlerini çürütmüş olurlar.

5) Bize hayır hakkında bilgi verin. Allah yasaklı ağacı yaratmakla onlar hakkında hayır mı, şer mi diledi? "Allah onunla onlar hakkında hayır diledi." deseler onlara şöyle cevap verilir: Onların bundan faydalanmayacaklarını ve ondan zarar göreceklarını bildiği halde onu nasıl yarattı? Allah'ın onlara zarar vermek için onu yarattığını iddia etseler, bu durumda görüşlerini çürütmüş olurlar.

6) Allah'ın onlar için yarattığı şeyleri, onların bilme imkânları varı mıdır, yok mudur? "Yoktur" deseler, bu durumda savundukları görüşlerini çürütmüş olurlar. Şayet evet deseler, onlara deki: "Onların, her şeyin yaratıcısı ve tasarımcısı olan Allah'ın bilgisinden habersiz olmaları ve dolayısıyla bilmemeleri mümkün müdür? Şayet bu fitrattandır, derlerse bu durumda onların hiçbirine sevap verilmez. Hâlbuki bütün yaratıklar, her şeyin yaratıcısının ve tasarımcısının Allah olduğunu bilir. Deki: İnsanların, Allah'ın dilediği gibi dilediği şekilde yarattığı geceyi, gündüzü, gökyüzünü, yeryüzünü, dünyayı, ahreti, insanları ve tüm mahlûkatı idrak etmemesi mümkün mü? Şayet evet deseler, yalan söylemiş olurlar. Ve bütün insanlarda yalanlarına şahit olmuş olurlar. Şayet hayır, deseler senin görüşlerini kabul etmiş olurlar.

7) Bize, kimin insanları konuşturduğunu ve konuşmayı yarattığını? Söyleyin. Şayet "Allah" derlerse, bu konudaki düşüncelerini yalanlamış olurlar. Çünkü kelamın doğru, yalan, tevhit, şirk olanı vardır. En büyük yalan, Allaha ortak koşmak ve ona iftirada bulunmaktır. Şayet onlar, Allah'ın konuşma mantığını ve

konuşmayı yarattığını inkâr ederlerse, bu durumda Allah'ı inkâr edip, şirk koşmuş olup Allah'ın katından gelenleri de inkâr etmiş olurlar. Deki: Allah'ın şu ayet hakkında bilgi verin. Allah şöyle buyurdu: “Onlar derilerine, niçin aleyhimize şahitlik ettiniz? derler. Derileri de der ki her şeyi konuşuran Allah bize de konuştu. Allah sizi ilk defa yarattı ve ona döndürüleceksiniz.” (Fussilet 41/21).

8) Hareketler konusu hakkında: Hareketleri kim yarattı? Şayet “Allah hareketleri yarattı.” derlerse, düşüncelerini yalanlamış olurlar. Çünkü ister hayır olsun, ister şer olsun, ya da itaat veya isyan olsun bütün ameller, hareketlerle oluyor. Şayet deseler ki: “Allah hareketleri yaratmadı.” Bu durumda Allah'a ortak koşmuş olurlar. Bu amel ile imtihandır. Çünkü insanın Allah tarafından yaratılması ancak hareketlerle tamamlanır.

9) Âdemoğlunun işlediği ameller bir şey midir, değil midir? Konusunda bilgi verin. “O bir şeydir.” Derlerse, Deki: “Bu şeyi kim yarattı?” “Onu Allah yarattı” derlerse, bu durumda görüşlerini çürütmüş olurlar. “Yaratılmış değildir.” deseler, Allah'a ortak koşmuş ve kitabını yalanlamış olurlar. Çünkü Allah her şeyin yaratıcısıdır. Onlara deki: “Âdem Oğullarının amellerinin bir şey olduğunu bilmiyor musunuz?” Evet, biliyoruz deseler, deki: Allah amelleri yarattı. “Ameller bir şey değildir.” deseler, onlara de ki: “Siz bu durumda Allah'ın bir şey olmayana sevap verdiğini, azap ettiğini, kızdığını ve bir şey olmayandan razı olduğunu ve yine seepsiz olarak insanları Cennete veya Cehenneme koyduğunu iddia ettiniz.

10) Kimin ecelleri takdir ettiği hakkında bilgi verin. Eceller takdir edilmiş midir, edilmemiş midir? “Allah ecelleri takdir etti.” deseler, sana cevap vermiş olurlar. Deki: Bir şahıs, ecellerden bir şeyi artırıp veya ondan bir şeyi azalta bilir mi? Biri dilerse ecelleri, vaktinden önceye veya sonrasına tehir edebilir mi? Hayır derlerse, görüşlerini çürütmüş olurlar. Evet derlerse, onlara deki: “Allah'ın öne aldıkları ecelleri insanların erteleyebildiklerini ve yine Allah'ın ertelediklerini de insanların öne alabileceklerini iddia ettiniz. Bu, Allah katında geleni inkâr anlamına gelir. Allah derki: “Allah, eceli gelen hiç kimsenin ecelini geriye bırakmaz. Allah yaptıklarınızdan haberdardır.” (el-Münâfikûn 63/11).

11) Bize rızık ve onu takdir eden hakkında bilgi verin. Rızık takdir ve taksim edilmiş midir yoksa edilmemiş midir? Şayet evet takdir ve taksim edilmiştir, derlerse, bu durumda görüşlerini çürütmüş olurlar. Şayet hayır derlerse, bu durumda da onlara deki: “Bir kimse sadece rızıkını mı yahut Allah'ın kendisine taksim ettiğini mi alabilir? Şayet hayır derlerse, sözlerini yalanlamış olurlar. Şayet evet derlerse, deki: Bu nasıl oluyor? Şayet: Allah malları, yiyecekleri ve içecekleri yarattı. Bunlar onun rızıkıdır derlerse, bu durumda onlara şunu açıkla: Şayet alan, helal olandan alırsa helal, haram olandan alırsa haram olur. Onlara deki: “Onlar kendileri için dilediklerini alıyorlar mı? Onlardan hangisi zengin olmak istedi, zengin

oldu? Hangisi fakir olmak istedi? Maldan mahrum oldu. Şayet evet derlerse, yalan söylemiş olurlar. Çünkü insanların hepsi zengin olmak ister. Fakir olmayı da kerih görür. Allah görüşlerinizin aksine şöyle buyurdu: “Biz onların aralarında dünya hayatındaki geçim kaynaklarını taksim ettik ve bazılarını bazılarını üzerine dereceler itibarı ile yükselttik, ta ki bazılarını bazısını istihdam edebilsin. Rabbinin rahmeti ise onların topladıklarından hayırlıdır.” (ez-Zuhruf 43/32). Allah şöyle buyurdu: “Allah bazınızı, bazınızın üzerine rızık hususunda üstün kılmıştır, üstün kılınanlar rızıklarını elleri altındakilerle paylaşıp da onları bu husus da kendileri ile eşit hale getirmeye yanaşmıyorlar. Bu durum da Allah'ın nimetini inkâr etmiyorlar mı?” (en-Nahl 16/71). Allah'ın kitabında bu konu ile ilgili birçok ayet vardır.

12) Bize Akıl hakkında bilgi verin. Akıl mahlûk mudur, değil midir? Şayet : “Mahlûktur” derlerse, deki: “İnsanlar arasında taksim edilmiş midir, edilmemiş midir? “Taksim edilmiştir.” denilirse, deki: Bize bazı insanların hidayeti nasıl anlayıp aldıklarını, bazılarının ise anlamadıklarından dolayı terk ettikleri hakkında bilgi verin. Hâlbuki onların hepsi hidayeti arzuluyor, cehaleti ise kerih görüyorlardı; ilme meyilli, cehalete de buğz ediyorlardı. Sizler Allah'ın insanların akıllarını, yapabilme güçlerini ve yollarını bir ve eşit kıldığını ve bunun da Allah'ın onlara karşı bir delili olduğunu iddia etiniz, değil mi? Şayet: “Allah'ın tevfiği ile dir.” derlerse, bu durumda cevap vermiş olurlar. Şayet: “Allah onlardan sevdiklerini hidayetine aldı. Arzularına tabi olanları da bıraktı. Böylece İblis davet ettiğinde çağrısına itaat ettiler, derlerse, Onlara deki: “Akılları aynı seviyede eşit oldukları halde onların bir kısmını arzusuna tabi kılan şey nedir? Şayet: “Allah'ın tevfiği ile diye cevap verirlerse, Allah'ın onlar için istediğini onaylamış olup cevap vermiş olurlar. Şayet : “Allah, bir kısmını diğer bir kısmına üstün kılmıştır.” derlerse, doğru söylemiş olurlar. Bunun dışında bir şey söylerlerse, yalan söylemiş olurlar. Dikkat edin! Allah insanların akıllarını eşit kılmış olsaydı; insanlardan cahil, akıllı, ahmak, halim olmazdı. Bu durumda cahil, akıllı diye; akıllı da cahil diye isimlendirilirdi. Fakat bu durum onların söylediklerinden daha açıktır. Onlar cahil bir kavimdir. Şayet : “Bu edep ve talim açısından böyledir.” derlerse, deki: “Şayet insanların akılları eşit olsaydı; edep ve talim yönünde de birbirlerine muhtaç olmazlardı.”

13) Bize irade hakkında bilgi verin. Allah bir şeyi irade ettiğinde olur mu, olmaz mı? Allah şöyle buyurdu: “O dilediğini yapandır.” (Hud 11/107). Şayet evet derlerse, onlara şöyle denilir: Allah bütün yarattıklarını hidayete erdirmeyi irade etti mi? Şayet evet Allah bütün yarattıklarına zorlama ve cebir olmadan hidayete erdirmek istedi, derlerse, onlara şöyle denilir: Allah'ın istediği gibi, ondan bir ikrah ve cebir olmadan onlar hidayete girdiler mi?

14) Allah'ın kalbini, kulaklarını ve gözlerini mühürlediği kimseyi gördünüz mü? Onlardan imana davet edilen ve kabul edene mükâfat, etmeyenlerden ceza alan kimseler var mıdır? Evet derlerse, deki: “Kalpleri mühürlendikleri halde nasıl

iman etmeyi kabul ediyorlar?” Allah şöyle buyurur: “Onları uyarsan da uyarmasan da birdir onlar iman etmezler.” (el-Bakara 2/ 6). Mühürleme onların zararına mı, yararına mı? Yoksa ne yararlarına ne de zararlarına mıdır? Şöyle derlerse: “Küfürleri sebebi ile kalpleri mühürledi.” Bu durumda deki: “Mühürleme yapıldığında onların, tövbe etmelerine ve İslam’a girmelerini engelleyip zararı oldu mu?” Zararı olmamıştır, dileselerdi, iman ederlerdi, derlerse bu durumda Allah onları yalanladı. Onun sözünü reddetmeye cüret ettiler. Deki: “Acaba kalpleri mühürlendiğinde imanları kabul edilmedi mi? “Allah onların kalplerini açıncaya kadar onlar iman edemezler.” derlerse, bu durumda Allah’ın kudretini kabul edip, görüşlerini de çürütmüş olurlar. Şunu iddia ettiler: “Mühürleme onlara zarar verdi. Zira mühürlemeden sonra imanı terk edip, küfrü seçmeleri ve terk edemedikleri fiillerinden dolayı azap ediliyorlar.

15) Bize ziyade hakkında bilgi veriniz. Allah söyle buyuruyor: “İnsanlardan kimisi Allah’a ve kıyamet gününe inandık diyorlar. Fakat iman etmiş değillerdir. Onlar Allah’ı ve iman edenleri aldatmak isterler. Ancak onlar kendilerini aldatırlar. Fakat farkında değillerdir. Onların kalplerinde bir hastalık vardır. Allah da onların hastalığını arttırmıştır. Yalan söylemeleri sebebiyle onlar için acı veren bir azap vardır.” (el-Bakara 2/ 8-10). Allah bir kavim hakkında şöyle der: “Onlardan bir kısmı Allah’a söz vermişti. Eğer fazlından bize verir ise elbette infakta bulunacağız ve elbette salih kişilerden olacağız. Allah fazlından onlara verdi. Onunla cimrilikte bulundular ve yüz çevirdiler. Onlar yüz çeviren kimselerdir. Kalplerinde ki nifak sebebiyle onları kıyamet gününe kadar cezalandırdı.” (et-Tevbe 9/75-77). Allah’ın onların hastalığını artırdığını, diğerlerinin ise tuğyanlarında bocalanmaları için mühlet verdiğini, kalplerinde ki nifak sebebiyle bir kavmi kıyamet gününe kadar cezalandırdığını bilmez misiniz? Evet, biliriz ancak “Allah, onları günahları sebebiyle cezalandırdı.” Derlerse, Şöyle denilir: Evet, günah işlediklerinde mazetli değiller miydi? Hayır derlerse, de ki ayıpladığınız şeye düştünüz. Siz, terk etmeye güç yetiremeyeceklerinden dolayı, Allah’ın bir kavmi cezalandırdığını iddia ettiniz. Çünkü Allah onlara bunu yaptı.

16) Allah kullarda ne yarattı? Bize haber verin. Yarattıkları sebebi ile onlara azap eder mi? Hayır derlerse, de ki: Allah kimin küfrünü artırdı ve kime tuğyanın da mühlet verdi? Kalbindeki nifak sebebiyle kime ceza verdi? Allah bu sebeple azap eder mi? Bize haber verin. Evet derlerse, ayıpladıkları görüşleri kabul etmiş olurlar. Hayır derlerse, de ki: Siz Allah’ın küfür üzere olana azap etmeyeceğini ve bu sebeple ona zarar vermeyeceğini iddia ettiniz. Sizler Allah’ın bunu onlar için ceza olsun diye yaptığını iddia ettiniz. Onlara sor. Allah’ın kendileri için yaptığını terk edip, ondan çıkabildiler mi? Hayır derlerse, doğru cevaplanmış olurlar. Evet derlerse, Allah’ın kitabını yalanlamış ve sözüne de muhalefet etmiş olurlar. Allah şöyle buyuruyor: “Allah kendileriyle karşılaşıacağı güne kadar kalplerine nifak sok-

tu.” (et-Tevbe 9/77). Allah'la karşılaşmadan önce onlar nifakı kalplerinden uzaklaştırmaya kadir olduklarını söylerlerse, onların iddiasına göre Allah'ın şu sözü batıldır. “Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürledi. Gözlerine de perde çekti. Onlar için elem verici bir azap vardır.” (el-Bakara 2/7).

17) Allah'ın şu sözü hakkında görüşünüzü bildirin: “Ve hani Allah iki taifeden birinin sizin olacağına söz vermişti.” (el-Enfâl 8/7). Allah, Müslümanların müşrikleri yenmelerini ve zafer kazanmalarını veya kervan ve ganimet elde etmelerini istemedi mi? Evet derlerse de ki: Müslümanlar savaşa çıkmamaya ve savaşmamaya kadir olurlar mıydı? Şayet evet derlerse, Müslümanların, Allah'ın Peygamberine vaat ettiği vade muhalefet etmeye kadir olduklarını iddia etmiş olurlar. Bu büyük söz; onları, en fazla kerih gördükleri duruma sokar. Şayet ne müminlerin ne de kâfirlerin savaşa çıkmamaya güçlerinin yetmeyeceğini iddia ederlerse bu durumda kerih gördükleri görüşü kabul etmiş olurlar. Allah Müslümanların kâfirlerle, kâfirlerinde Müslümanlarla savaşmasını istedi. Allah verdiği zafer sözünü gerçekleştirmek, Müslümanları izzet sahibi, kâfirleri de zelil kılmak ve tuzaklarını zayıflatıncaya kadar iki grup da geride kalamaz ve savaşı terk edemezlerdi. Allah iki grubun tümü hakkında böyle istedi.

Allah'ın iki grup hakkında Bedir'de yaptıkları Peygamberi için bir beyyine ve burhan oldu. Allah insana yapabilme gücü verdikten sonra serbest bıraktı şeklindeki yalancı cahillerin iddia ettiği şekilde Allah müminleri bırakmadı. Onları yardımıyla destekleyip, meleklerle takviye edinceye kadar kendi haline bırakmaya razı olmadı. Sonra sıkıntılara sabretmeleri sebebiyle mükâfatlandırdı. Sebat edip, birlik içerisinde olmalarından dolayı onlara sabır verip mükâfatlandırdı. Tavizsiz tutumlarından dolayı onları birleştirerek mükâfatlandırdı. Zaferleri sebebiyle kalplerini birleştirerek mükâfatlandırdı. Düşmanların kalbine korku saldı. Bütün bunlar onların sözlerinin tersi olup onlara reddiyedir. Müminleri zafer, izzet ve yardımla kâfirlere galip kıldı. Kâfirlere galibiyeti deneme amaçlı dönüşümlü olarak zorunlu kıldı. Bu emri o günlerde Uhud'da müminlerin müşriklerle olan savaşında indirdi. “Bundan dolayı size üzüntü üstüne üzüntü verdi.” (Ali İmran 3/153). Birinci üzüntü hezimet ve öldürülmedir. Diğeri ise düşman süvarilerinin dağdaki gözetimleridir. Öyle ki Müslümanlar düşman süvarilerinin kendilerini helak edeceklerini zannettiler. Allah şöyle buyurdu: “Elinizden giden ganimete ve başınıza gelenden dolayı üzülmeyesiniz diye.” (Ali İmran 3/153). Kardeşlerinizin öldürülmesinden dolayı, Allah şöyle buyurdu. “Allah yaptıklarınızdan haberdardır.” (Ali İmran 3/154). Allah bunları müminlerin isyanı ve günahları sebebi ile yaptığını söylerlerse şöyle denilerek cevap verilir. Bu hezimet onlardan yaklaşık elli kişilik küçük bir okçu grubun isyanı sebebiyle meydana geldi. Bu durum genelleşerek bütün Müslümanları etkiledi. Öyle ki Hz. Peygamber'e dahi ulaştı. Bu sebeple ön dişleri bile kırıldı. Müslümanlar Uhud günü yedi yüz kişi veya bundan biraz daha

fazla idiler. Allah bunları yaptığını, onlara üzüntü üstüne üzüntü verdiğini bildirdi. Allah kâfirlerin eliyle onların yenilgiye uğramalarını ve öldürülenlerin öldürülmesini istememiş miydi? Allah kendilerine dokunan üzüntüden sonra onlara ne yaptığını da haber verdi. Allah şöyle buyurdu: Nihayet o üzüntüden sonra Allah onlara dinlendirici hafif bir uyku verdi. Sizden bir grup da kendini düşünerek Allah hakkında cahiliye dönemin de olduğu gibi haksız olarak şöyle diyordu: “Bu iş bizi ne ilgilendirir.” (Ali İmran 3/154). Allah Peygamber’i hakkında şöyle buyurdu: “Bu zafer işi tamamıyla Allah’a aittir. Onlar sana söyleyemediklerini içlerinde gizliyorlar.” (Ali İmran 3/154). Onların içlerinde sakladıklarını da haber verdi. Onlar şöyle diyorlardı: “Bu işte bize bir fayda olsaydı, burada öldürülmezdik.” (Ali İmran 3/154). Şöyle diyorlardı: Şayet biz evlerimizde otursaydık öldürülmezdik. Allah şöyle diyerek onları tekzip etti: “Şayet sizler evlerinizde oturmuş olsaydınız da üzerine ölüm yazılan öldürüldüğü yere gelirdi.” (Ali İmran 3/154). Böylece Allah henüz öldürülmeden önce bir kavmin öldürüleceğinin yazıldığını haber verdi. Onlar ölüm yerine getirilirler. Sonra inkârcılar gibi Allah hakkında zanda bulunmayı Müslümanlara yasakladı. Şöyle buyurdu: “Ey iman edenler! Yeryüzünde dolaşan veya savaşan kardeşleri için “Eğer bizim yanımızda olsalardı ölmez ve öldürülmezlerdi.” diyen kâfirler gibi olmayın. Allah bu düşüncüyü onların kalplerine hasret olarak yerleştirdi. Öldüren de dirilten de Allah’tır. Allah yaptıklarınızı görendir.” (Ali İmran 3/156). Kâfirlerin Müslümanlar karşısındaki galibiyeti ve müminlerin hezimetini hakkında şöyle buyurdu: “İşte o günleri insanlar arasında döndürürüz ki Allah, sizden iman edenleri ayırt etsin ve şahitler edinsin. Allah zalimleri sevmez.” (Ali İmran 3/140). Yine şöyle buyurdu: “İki grubun karşılaştığı gün, size isabet eden musibet Allah’ın izniyledir. Bu durum iman edenleri ve münafıkları ayırt etmesi içindir.” (Ali İmran 3/166-167). Bütün işlerin Allah katından olduğunu haber veren ayetler çoktur. Allah yarattıkların durumunu idare eder ve onlar hakkında dilediği şekilde tasarrufta da bulunur. Allah Uhud gününde, Müslümanlardan yetmiş kişinin öldürüldüğü hezimetin isabet etmesini ve kâfirlerin öldürülmesinin kendi izni ile olduğunu haber verdi. Sizler ma’siyetin Allah’ın izni ile olmadığını iddia ettiniz. Bilakis ma’siyet O’nun izni ile olur. Ancak izin iki anlama gelir. İlki O’ndan bir emirdir. Onunla emreder. Diğer ise irade şeklindeki izindir. Gerçekten Allah ister. Çünkü Allah “İstedliğini yapandır.” (Hud 11/107).

Allah yeryüzünde dolaşan veya savaşa giden kardeşleri için “Şayet yanımızda olsalardı ölmez ve öldürülmezlerdi.” diyenleri de ayıpladı. Allah onları yalanladı ve daha önce onlar hakkında yazılanları onlara haber verdi. Allah “Şayet bu işte bizim için bir şey olsaydı biz burada öldürülmezdik” diyenleri de ayıpladı. Bu sözleri sebebiyle Allah onları yalanladı. Şayet Allah’ın kitabını düşünüp içindekilere iman ederseniz Allah’ın işlerine itiraz edip kazasını ayıplamazdınız. Görüşlerinizle Allah’ın emrini reddedip, hükmünün değerini azaltıp, adaletini zulüm olarak kabul

ediyorsunuz. Şöyle diyorsunuz: “Allah bir şeyi yarattı. Sonra yarattığı şey hakkında yaptıklarından dolayı onu cezalandırdı. Bu durum da onlara zulüm etmiş olur.” Allah eksikliklerden beridir. Sözleriniz korkunç, görüşleriniz zayıftır.

18) Bize Allah'ın ma'siyete izin vermesini, inkâr etmeniz konusundaki görüşlerinizi bildirin. De ki: Allah katında izin iki türlü olur. Biri kendisi ile emrettiği, kendisinden olan bir emirdir. Diğer ise kendisinde olan bir irade ile gerçekleşen izindir. Yapmak istediklerinden neyi dilerse o olur. Ma'siyet de ancak onun izniyle olur. İyilik de Allah'tan bir irade ile olur. Şayet evet derlerse, Allah'ın emrini ve iradesini itiraf etmiş olurlar. Şayet ret ve inkâr ederlerse, bu durumda da Allah, kitabında onları yalanladı ve Müminler için şöyle buyurdu: “İki ordunun karşılaştığı gün size isabet eden Allah'ın izniyle idi.” (Ali İmran 3/166). Yani size isabet eden ölüm ve yenilgidir. Bu kâfirler için sadece bir destek oldu. Allah kâfirlere, Müslümanlara isabet eden öldürme, yaralama ve hezimetini gerçekleştirmeye izin verdi. Allah'ın izninin onun emri olduğunu iddia ederlerse, Allah'ın ma'siyeti de emrettiğini ve müşriklere Müminleri öldürmeyi de emrettiğini iddia etmiş olurlar. Her memur, kendisine emredilenleri yaptığında itaatkâr olmuş olur. İtaati sebebi ile ona mükâfat vardır. Kitap onları yalanlıyor. Allah'ın izninin iki şekilde olduğunu iddia ederlerse, biri emir diğeri ise irade şeklinde olur. Bu durumda hakkı kabul etmiş, görüşlerini çürütmüş, kendilerine reddetmiş olurlar. Onlar Allah'ın emretmediği ve razı olmadığı şeylerin olmasını istediğini iddia ettiler.

19) Bize emir olmaksızın irade ile donatılarak sevimli hale getirme hakkındaki görüşlerinizi bildirin. Şayet Allah'ın emri olmaksızın Allah'ın kulları için süslediğini inkâr ederlerse, Allah onların sözlerini reddetmiştir. Allah nimet konusunda şöyle buyurdu: “Allah'tan başkasına tapanları sövmeyiniz. Sonra onlar da bilmeksizin Allah'a düşmanlıkla söverler. Böylece her ümmete amellerini onlara süslemiştir.” (el-En'am 6/108). Secde suresinde ise şöyle buyurdu: “Biz onlara bir takım karineler (arkadaşlar) musallat ettik. Bu karineler onların geçmişlerini... Süslü gösterdiler.” (Fussilet 41/25). Neml Suresinde ise şöyle buyurdu: “Şüphesiz ahirete inananmayanların amellerini kendilerine süslemiştir. Artık onlar bocalayıp dursunlar.” (en-Neml 27/4). Bütün bu süslemeleri Allah irade etti mi, etmedi mi?

20) Bize emir olmaksızın irade ile bir eylemi yapma hakkında bilgi veriniz. Şayet inkâr ederlerse onlara Allah'ın şöyle dediğini haber verin: “Daha zalim kim vardır? O kimseler ki, Rabbinin ayetleri kendisine hatırlatıldığı halde ondan hemen yüz çevirir ve kendi elleri ile yaptığı şeyi unutmuş olur. Biz onların kalpleri üzerine anlayabilmelerine mâni perdeler gerdik, kulaklarında da bir sağırılık vermiş olduk ve sen onları hidayete davet edersen, onlar artık ebediyen hidayeti bulamazlar.” (el-Kehf 18/57). Allah şöyle buyurdu: “Belki Allah yakında sizinle düşman olduğunuz kimseler arasında dostluk meydana getirir. Allah kadirdir, ba-

ğışlayandır, merhamet edendir.” (el-Mumtehine 60/7). Bu konuda Kur’an da çok ayetler vardır. Onlara şöyle denilir: “Yaratıldığı gibi var olan Allah’ın yaptığı bu şey nedir? Şayet bu “Duadır” derlerse deki: Dua bundan öncedir. Bu bütün kullara bir çağrıdır. Bu yarattıklarından istediğine verdiği şeydir. Ve onların tümüne vermemiştir. Çünkü onlar Allah’ın kalplerinde hidayet yarattığı kimselerdir. Hidayeti onların hepsine vermemiştir. Şöyle derlerse: “Biz Allah’ın bütün insanları hidayete ermiş olduğu hâlde yarattığını söyleriz, kâfir olarak yarattığını söylemeyiz.” Deki: Allah kitabında sözlerinize cevap veriyor. Allah şöyle buyurur: “Deki Allah nezdinde cezaca ondan daha şerlisini size haber vereyim mi? O kimse ki Allah ona lânet etti ve gazapta bulundu. Onlardan maymunlar ve domuzlar ve Allah’tan başkasına tapanlar yaptı. İşte bunların yeri daha kötüdür ve onlar doğru yoldan daha çok sapan kimselerdir.” (el-Mâide 5/60). Allah’ın onlardan maymunlar ve domuzlar yarattığını görmüyor musunuz? Şayet onlar Allah’ın sadece onların bu şekilde isimlendirdiği ve onları ona nispet ettiğini iddia ederlerse bu durumda deki: “Onları maymun ve domuzlar olarak yaratmadı ancak onları bu şekilde isimlendirdi ve onlara nispet etti.” Şayet Allah’ın onları tağutlara kul ettiğini kabul ederlerse, bu durum da sözlerini yalanlamış olurlar. Şayet “Onları putlara kul yapmadı” derlerse, Kur’an-ı yalanlamış olurlar. Allah şöyle buyurdu: “Ve böylece her bir belde de günahkârları, oranın büyükleri kıldık ki, orada hilekârlık etsinler. Hâlbuki onlar hilekârlığı sadece kendilerine yaparlar. Ancak farkına varmazlar.” (el-En’âm 6/123). Her belde de tuzak kurmaları için Allah’ın oranın suçlularını liderleri yaptığını haber verdiğini görmüyorlar mı? “Allah, onları tuzak kurmaları için yaratmadı” derlerse, onlardaki kaderi inkâr etmiş olurlar. Şayet kabul ederlerse, görüşlerini çürütmüş olurlar. Allah Firavun’un kavmi hakkında şöyle buyurdu: “Ve biz onları ateşe davet eden önderler kıldık. Kıyamet gününde ise kendilerine yardım edilmeyecektir.” (el-Kasas 28/41). Şayet evet derlerse görüşlerini çürütmüş olurlar. Şayet hayır, derlerse yalan söylemiş olurlar. Allah şöyle buyuruyor: “Ve Allah sizin için evlerinizi birer oturma yeri yaptı ve sizin için hayvanların derilerinden evler yaptı. Onları gerek göç gününüzde ve gerek ikamet gününüzde kolayca bulursunuz. Ve onların yünlerinden, tüylerinden ve kıllarından bir zamana kadar bir ev eşyası ve ticaret malı olarak faydalanmanızı sağladı. Ve Allah yarattığı şeylerden sizin için gölgeler de yaptı. Ve sizin için dağlardan barınaklar yaptı. Ve sizin sıcakta koruyacak elbiseler ve savaşta sizi koruyacak zırhlar yaptı.” (en-Nahl 16/80-81). Onlar insanların yünü eğirdiklerini ve dokuduklarını, zırh yaptıklarını, mesken ve evler edindiklerini sonra ihsanı sebebi ile Allah’a nispet ettiklerini Allah’ın yarattığını haber verdiğini görmüyorlar mı? Allah (bunların yapılmasını) istedi. Bu nimetleri onlara ihsan etti. İstemediğine de bu ihsanı emretmedi.

21) Emir olmaksızın irade ile olan dürtü hakkında bize bilgi verin. Allah şöyle buyurur: “Biz Hristiyanız diyenlerden de söz almıştık. Ancak onlar da kendilerine

hatırlatılan hakikatlerin birçoğunu unuttular. Bu nedenle biz de kıyamet gününe kadar aralarına düşmanlık ve kin bıraktık.” (el-Mâide 5/14). Onlara sor: Allah’ın aralarına bıraktığı düşmanlığı terk edip çıkmaya güçleri yeter miydi? Şayet evet, derlerse Allah’ın kitabını yalanlamış olurlar. Şayet hayır, derlerse görüşlerini çürütmüş olurlar.

22) Allah’ın şu sözü hakkında bize bilgi veriniz. “O, sizi onlara karşı muzaffer kıldıktan sonra Mekke’nin içinde onların ellerini sizden sizin ellerinizi de onlardan çekti.” (Fetih 28/24). Bu durum, Hudeybiye gününde gerçekleşmiştir. Onlara sor: İki gruptan biri kardeşine elini uzatabilir mi? Yani onunla savaşılabılır mi? Allah, emir olmaksızın irade ile bir kısmını diğer bir kısmına karşı koruduğunu haber veriyor. Şayet evet, bir kısmı diğer bir kısmıyla savaşa bildiğini söylerlerse, bu durumda Allah’ın kitabını yalanlamış olurlar. Şayet hayır, derlerse bu durumda da görüşlerini çürütmüş olurlar.

23) Hz. Peygamber ve müminlerin aldıkları ganimet konusundaki Allah’ın vaadi hakkında bize bilgi veriniz. Bu ganimetler, kâfirler hariç sadece onlara mı vaat edildi? Hayır, derlerse deki: Bu kâfirler ganimetleri, kanları ve malları helal olmasın diye iman edebilirler miydi? Evet derlerse, Allah’ın sözünü yalanlamış, hayır derlerse, görüşlerini çürütmüş olurlar.

24) Allah’ın şu sözü hakkında bilgi verin. “Ey iman edenler! Allah’ın size olan nimetlerini anınız ki, bir vakit bir kavim size ellerini uzatmaya yeltenmişti. Allah onların ellerini sizden çekmişti.” (el-Mâide 5/11). Yahudilerden bazıları Peygamberi ve onunla beraber bulunan bir grup sahabeyi öldürmek istediler. Allah peygamberine haber verdi. Onu ve ashabını böylece Yahudilerin elinden korudu. Onlara sor: Allah onları koruduğu hâlde Yahudiler ellerini onlara uzatabilirler miydi yoksa uzatamazlar mıydı? Evet, uzatabilirlerdi derlerse, Allah’ın ayetlerini yalanlamış; hayır derlerse, görüşlerini çürütmüş olurlar.

25) Allah’ın İsa bin Meryem’e verdiği nimetleri hatırlatan ayet hakkında bilgi verin. Allah şöyle buyurdu: “Ve o zaman İsrailoğullarını senden def etmiştim. Onlara açık delillerle geldiğin vakit onlardan kâfir olanlar, bu apaçık bir büyüden başka şey değildir demişlerdi.” (el-Mâide 5/110). İsrailoğulları ellerini, İsa’ya uzatmışlar mıydı? Şayet evet derlerse, Allah’ın ayetlerini yalanlamış olurlar. Hayır derlerse, kendi görüşlerini çürütmüş olurlar.

26) Allah’ın şu sözü hakkında bize bilgi veriniz. Allah şöyle buyurur: “Hakkında Allah’ın hiçbir delil indirmedığı şeyleri ona ortak koşmalarından dolayı kâfirlerin kalplerine yakında korku salacağız.” (Ali İmran 3/151). Haşr Suresinde ise şöyle buyurdu: “Onlar da kalelerinin, kendilerini Allah’tan koruyacağını sanmışlardı. Ancak Allah’ın emri onların hiç hesaba katmadıkları bir yerden geldi ve yüreklerine korku düşürdü.” (el-Haşır 59/2). Ve yine Allah şöyle buyurdu: “Allah

kitap ehlinden olup müşriklere yardım edenleri kalelerinden indirdi ve kalplerine büyük bir korku saldı. Siz onların bir kısmını öldürüyor bir kısmını da esir ediyordunuz.” (el-Ahzap 33/26). Allah’ın kâfirlerin kalplerine saldığı korku hakkında bize bilgi veriniz. Korkunun kalplerine girmesini engelleyip kendilerinden uzaklaştırabilirler miydi? Şayet hayır derlerse, görüşlerini çürütmüş olurlar. Şayet evet derlerse, Allah’ın kitabını yalanlamış olurlar. Onlar, kulların Allah’ı engelleyebileceklerini iddia ettiler.

Şayet Allah, bunu inkârları sebebiyle yaptı derlerse, deki: Siz korkunun insanların görmediğı lâtif bir şey olduğunu, onların kalbine girdiğinde onu reddedemeyeceklerini ve ona engel olamayacaklarını, Allah’ın bu korku ile tuzaklarını zayıflattığını bilmez misiniz? Şayet evet derlerse, görüşlerini çürütmüş olurlar. Deki: Allah’ın müminlerin kalbine saldığı, kulların göremediğı latif olan tevfiğ de böyle bir şeydir. Allah’ın bütün işleri böyledir. Allah kime iyilik dilediyse, onu muvaffak kılar, yardım eder ve hidayete erdirir. Allah bunu kendisinden onlara bir yardım olsun diye yapar. Allah kime de kötülük dilediyse, onu ümitsiz kılar, ona engel olur, yardım etmez, arzularına ve nefesine terk eder. Onları alçaklık ve zafiyete bırakır. Allah şöyle buyurur: “Allah işinde galiptir.” (Yusuf 12/21).

27) İrade ile cehennemde terk etme hakkında bize bilgi verin. Allah şöyle buyurur: “Yemin olsun biz, cinler ve insanlardan, kalpleri olup da bunlarla anlamayan, gözleri olup da bunlarla göremeyen, kulakları olup da bunlarla işitmeyen birçoklarını cehennem için yarattık. İşte bunlar hayvanlar gibi, hatta daha da aşağıdırlar. İşte bunlar gafillerin ta kendileridir.” (el-Araf 7/179). Onlara sor: Allah’ın onlar için yarattığını değiştirebilirler miydi? Şayet evet derlerse, yalan söylemiş olurlar. Allah’ın onlar için yarattığını ve onlar hakkındaki iradesini değiştirebileceklerini iddia etmiş olurlar. Hayır derlerse, görüşlerini çürütmüş olurlar.

28) Allah’ın şu sözü hakkında bilgi veriniz. Allah şöyle buyurdu: “Rabbin dileyseydi, insanları tek bir ümmet yapardı. Fakat Rabbinin merhamet ettikleri müstesna, onlar ihtilafa devam edeceklerdir. Zaten onları bunun için yarattı.” (Hud 11/118-119). Onlara denilir ki Allah’ın bunlar hakkında söylediklerini bize haber verin: “Onlar hala ihtilaf edip duracaklardır. Zaten onları bunun için yarattı.” Onlar Allah’ın kendileri için vasıflandırdığını değiştirmeye ve Allah’ın onlar için yarattığını terk edebilirler miydi? Güç yetiremeyeceklerini söyleseler, soruyu cevaplamış ve doğru söylemiş olurlar. Evet derlerse, Allah’ın onlar için yarattığının dışında olmaya güçlerinin yettiğini söylemiş olurlar. Bu durumda yalan söylemiş ve muhalefet etmiş olurlar. Allah’ın iman ehlini, rahmet için yarattığını iddia ederlerse, bu durumda sizi kabul eder ve tasdik ederiz. Şayet siz Allah, rahmetini yarattığı insanlardan bir gruba has kıldığını ve Allah’ın onlar için yarattığından başkasının olmasına güçlerinin yetmediğini, çünkü Allah’ın onları müstesna kıldığını iddia ederseniz, tasdik ederiz.

29) Allah'ın şu sözü hakkında bilgi verin. “Şüphesiz insan çok hırslı olarak yaratılmıştır. Kendisine kötülük dokunduğu zaman sızlanır. Ona bir hayır dokunduğunda da cimri olur.” (el-Meâric 70/19-21). Ayet sonra da istisnada bulunarak şöyle buyurdu: “Ancak namaz kılanlar başka onlar namazlarına devam eden kimselerdir.” (el-Meâric 70/22-23). Onlara şöyle denilir: Allah'ın onları iki gruba ayırdığını görmüyor musunuz? Onlardan kimisini hırslı ve cimri yarattı; kimini de bu şekilde yaratmadı. Şu konuda bilgi verin: Onlar Allah'ın kendileri için yarattığı hırslı, eli sıkı, cimri olmanın dışında olmaya güç yetirebilirler mi? Şayet evet derlerse, insanların, Allah'ın onlar için fitratında yarattığı şeyleri değiştirmeye kadir olduklarını iddia etmiş olurlar. Hayır derlerse, görüşlerini çürütmüş olurlar.

30) Allah'ın müminler için söylediği şu söz hakkında bilgi veriniz: “İşitmedikleri hâlde işittik diyenler gibi olmayın. Şüphesiz yeryüzünde yürüyen canlıların Allah katında en kötüsü akıllarını kullanmayan sağırlar, dilsizlerdir.” (el-Enfâl 8/21-22). Bu anılan kimseler, hidayeti kabul edebilirler miydi? Ve yine dinlerinin faydasına olan şeyleri işitebilirler miydi? Evet derlerse, yalanlayıp inkâr etmiş, hayır derlerse, bu durumda görüşlerini çürütmüş olurlar.

31) Allah'ın münafıklar için verdiği örnekteki şu sözü hakkında bilgi veriniz: “Onların durumu bir ateş yakan kimsenin durumuna benzer. Ateş yanıp da tam çevresini aydınlattığı sırada Allah, ışıklarını yok ediverir. Böylece onları göremez bir şekilde karanlıklar içinde bırakıverir. Onlar sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler. Artık onlar Hakka dönmezler.” (el-Bakara 2/17-18). Şöyle deriz: Allah'ın onların ışığını götürdüğünü, onları karanlıkta bıraktığını ve göremediklerini anlamaz mısınız? Haber verin: Allah, onları sağırlıkla vasıflandırdığı halde hidayeti işitebilirler mi? Yine Allah, onları Âmâ olarak vasıflandırdığı halde onlar, hidayeti kabul edebilirler miydi? Allah, onlardan hidayet nurunu giderdiği halde onlar, ondan faydalanabilirler miydi? Şayet evet derlerse, Allah'ın kitabını yalanlamış ve ayetlerini de inkâr etmiş; hayır derlerse, bu durumda da görüşlerini çürütmüş olurlar.

32) Allah'ın şu sözü hakkında bilgi verin: “İnkâr edenler kendilerine vermiş olduğumuz mühletin sakın kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar. Biz onlara ancak günahları artsın diye mühlet veriyoruz. Onlar için alçaltıcı bir azap vardır.” (Âli İmran 3/178). Şunlar hakkında bilgi verin: Allah, söylediği gibi onlara mühlet vermekle onların günahlarını artırmak istedi mi? Evet derlerse, görüşlerini çürütmüş; hayır derlerse, yalan söylemiş olurlar.

33) Allah'ın gaflet konusundaki sözü hakkında bize bilgi verin: “Kalbini bizi anmaktan gafil kıldığımız, boş arzularına uymuş ve işi hep aşırılık olmuş kimselere boyun eğme.” (el-Kehf 18/28). Deki: “Allah'ın kalbini kendisini anmakta gafil kıldığı adam hakkında bize bilgi verin. Allah bu şahsın kendisine itaat etmesini

istedi mi? Şayet evet derlerse, yalan söylemiş ve inkâr etmiş olurlar. Hayır derlerse, görüşlerini çürütmüş olurlar.

34) Allah'ın şu sözü hakkında bilgi verin. “Kâfirlerin başına, onları durmadan tahrik eden şeytanları gönderdiğimizi görmedin mi?” (Meryem 19/83). Onlara şöyle denilir: “Allah üzerlerine şeytanları gönderdiği insanların iman etmesini istedi mi? Şayet evet derlerse, yalanlamış ve inkâr etmiş olurlar. Şayet hayır derlerse, bununla görüşlerini çürütmüş olurlar.

35) Allah'ın şu sözü hakkında bilgi verin. “Musa'nın annesine, onu emzir, başına bir şey gelmesinden korktuğun zaman denize bırak. Korkma, üzülme, çünkü biz onu sana döndüreceğiz ve onu peygamberlerden kılacağız, diye bildirdik.” (el-Kasas 28/7). Firavun Musa'yı annesine geri dönmesin ve peygamber olarak gönderilmesin diye öldürebilir miydi? Evet derlerse, yalanlamış ve inkâr etmiş, hayır derlerse, görüşlerini çürütmüş olurlar.

36) Allah'ın şu sözü hakkında bize bilgi verin: “Böylece Rabbinin, inkâr edenler hakkındaki, onlar cehennemliklerdir sözü gerçekleşmiş oldu.” (Ğafir 40/6). Allah'ın sözü şöyledir: “Ve böylece Rabbinin ben cehennemi hem cinlerden hem insanlardan dolduracağım sözü kesinleşti.” (Hud 11/119). Yine Allah'ın sözü şöyledir: “Şayet dileseydik, herkese hidayetini verirdik. Fakat şu sözüm mutlaka gerçekleşecektir. Muhakkak ki cehennemi hem cinlerden hem de insanlardan dolduracağım.” (es-Secde 32/13). Şöyle denilir: “Bütün beni âdem hakkında bize bilgi verin denilir: Bütün insanlar Allah'a isyan etmeden ona itaat edebilirler mi? Yine onların tümü Allah'tan başkasına ibadet etmeden sadece ona ibadet edebilirler mi? Böylece Allah onlardan hiçbirini cehenneme girmemek üzere, onu kendilerine haram, cenneti de kendilerine vacip kılınır mıydı? Şayet evet derlerse, Allah'ın kitabını yalanlamış olurlar. İnsanların Allah'ın bu konuda ki sözünü iptal etmeye kadir olduğunu iddia etmiş olurlar. Şayet hayır, onlar Allah'a itaat ve ibadet etmeye kadir olmadıklarını söyleseler, bu durum da görüşlerini çürütmüş, delilleri de batıl olmuş olur.

37) Allah'ın şu konudaki sözü hakkında bilgi verin: “Bak onların kimini kimine nasıl üstün kıldık. Ahrette ki dereceler ve üstünlükler daha büyüktür.” (el-İsrâ 17/21). Onlara şöyle denilir: Siz Allah'ın dünyada ve ahrette yarattıklarından bir kısmını diğer bir kısmına üstün kıldığını, bununla bir grubu diğerine tercih ettiğini kabul etmiyor musunuz? Şayet evet derlerse, görüşlerini çürütmüş olurlar. İtaat ve iman, rahmeti ile kullarından tercih ettiğini üstün kıldığı şeydir. Şayet hayır derlerse, Allah'ın ayetlerini inkâr, kitabını yalanlamış olurlar.

38) Allah'ın İblis için söylediği sözü hakkında bilgi verin: “Şüphesiz azgınlardan sana uyanlar dışında, kullarım üzerinde senin hiçbir hâkimiyetin yoktur.” (el-Hicir 15/42). Yine Allah şöyle buyurdu: “Kur'an okunduğu zaman, kovulmuş

şeytandan Allah'a sığın. Gerçek şu ki şeytanın, iman edip ve yalnız rablerine tevekkül eden kimselerin üzerinde bir hâkimiyeti yoktur. Şeytanın hâkimiyeti yalnızca onu dost edinenler ve Allaha ortak koşanlar üzerindedir." (en-Nahl 16/98-100). Ve İblis şöyle dedi: "Ancak içlerinde muhlis olanlar hariç onların hepsini azdıracacağım." (el-Hicir 15/39-40). Bu delilin ne olduğu konusundaki görüşünüzü bildirin: Şayet bu bir kuruntudur derlerse, onlara deki: "Şeytan'ın müminler ve çocuklar üzerinde nede çok etkisi vardır! Şayet o davettir derlerse, onlara deki: Bu Şeytan'ın kendisiyle müminleri, kâfirleri ve bütün yaratıkları hatta peygamberlerin başına gelen ve hepsini isyana çağırıp hilesine düşürmek istediği davettir. Şayet şöyle derlerse, O, Allah'ın mümin kullarına asla ulaşmayacağı delaletidir. Çünkü Allah onları korumuş ve vekâletlerini üzerine almıştır. Bu durumda doğru cevap vermiş olup, görüşlerini de çürütmüş olurlar.

39) Bize Allah'ın rahmetini yaratıklarından dilediğine has kılıp kılmadığı konusunda bilgi verin. Allah'ın rahmeti geneldir. Dileyen onu alır dilemeyende onu terk eder derlerse, yalan söylemiş olurlar. Allah onların sözlerinin tersini haber veriyor. Allah peygamberine şöyle diyor: "Ey Muhammed! Senin göğsünü genişletmedik mi, yükünü üzerinden kaldırmadık mı?" (el-İnşirah 94/1-2). Allah, yaratıklarından hidayetini vermek istedikleri hakkında şöyle buyurdu: "Allah her kimi doğruya erdirmek isterse, onun göğsünü İslâm'a açar. Kimi de saptırmak isterse sanki göğe çıkıyormuş gibi göğsünü daraltıp, sıkar. Allah inanmayanlara azabı işte böyle verir." (el-En'âm 6/125). Yine şöyle buyurdu: "Allah'ın göğsünü İslâm'a açtığı kimse, Rabbinden bir nur üzerinde değil midir? Allah'ın zikrine karşı kalpleri katı olanların vay haline! İşte onlar apaçık bir sapıklık içindedirler." (ez-Zümer 39/22). Şöyle denilir: Bize göğsün şerh edilmesi hakkında bilgi verin. Göğsün şerh edilmesi hidayet midir, davet midir? O, davettir derlerse, bu durumda bütün kâfirlerin göğsünün İslâm'a açık olduğunu ve yine bütün yaratıkların İslâm'a davet edilmesiyle göğüslerinin açılmış olduğunu söylemiş olurlar. Çünkü onların tümü davet edildiler. Göğsün şerh edilmesi hidayettir; Allah onu dilediği kimseye veriyor derlerse, doğru cevap vermiş olurlar.

40) Allah'ın desteği ve İsa bin Meryem için söylediği destekleme sözü hakkında bilgi verin. Allah şöyle buyurur: "Biz Meryem oğlu İsa'ya deliller verdik. Onu Ruhul-Kudüs ile destekledik." (el-Bakara 2/87). Allah müminler hakkında şöyle buyurur: "Biz nihayet iman edenleri düşmanlarına karşı destekledik. Böylece üstün geldiler." (es-Saf 61/14). Birçok ayette Allah yarattıklarından olan peygamberleri ve müminleri dilediğinde desteklediğini belirtir. Allah'ın onları iddia ettiğinize bırakmadığını görmez misiniz? Allah onlar da muktedir olma gücünü yarattı. Ancak iddia ettiğinize göre muktedir olmak hüccettir. Bütün yaratıklara diğer konularda da Allah'ın yardımının geldiğini iddia ettiniz. Allah onları destekledi. Yaptığı bu destekle onları üstün kıldı. Allah düşmanlarına saldırdığı korkuyla

onlar, galip geldiler. Allah onlara yardım etti. Allah'ın yardımıyla onları yendiler. Allah, müminlere verdikleri hakkında şöyle dedi: Allah müminler için yaptıklarını ve onların dışındakilere yapmadıklarını onlara bildiriyor. Allah şöyle buyurur: "Allah, inananların imanlarını kat kat arttırmaları için kalplerine huzur ve güven indirendir." (el-Feth 48/4). "Allah ise peygamber ile müminlere huzur ve güvenini indirmiş, takva sözünü tutmalarını sağlamıştır. Zaten onlar buna ehil ve layık idiler." (el-Feth 48/26). Sizin iddia ettiğiniz muktedir olma dışında Allah'ın yardımı ve emri gelinceye kadar kudreti ile yapılanlara Allah'ın razı olmadığını iddia ettiniz. Allah peygamberi hakkında şöyle buyurdu: "Eğer biz sana sebat vermiş olmasaydık, az kalsın onlara biraz meyledecektin. İşte o zaman sana, hayatın da, ölümün de katmerli acılarını tattırırdık. Sonra bize karşı kendine hiçbir yardımcı da bulamazdın." (el-İsra 17/74-75). Allah Ashab-ı kehf hakkında şöyle buyurur: "Şüphesiz onlar rablerine inanmış birkaç gençti. Biz de onların hidayetlerini arttırmıştık. Onların kalplerine kuvvet vermiştik. Kalkıp da Rabbimiz göklerin ve yerin rabbidir ondan başkasına asla ilah demeyiz yoksa saçma bir söz söylemiş oluruz." (el-Kehf 18/13-14). Ashab-ı kehf için iddia ettiğiniz Allah'ın onlarda yarattığı yapabilme gücüne razı olmadı. O yapabilme gücü yaratılanlara karşı delildir. Allah onu yaratıklara karşı delil kılıyor. Allah'ın emri onlara gelinceye kadar yapabilme gücü ile günah işlediler. Allah'ın emri gelince onunla hidayet ve rahmeti istediler. Dilediğini delalete düşürür. "O, yaptıklarından dolayı sorgulanmaz. Ancak yaratılanlar ise sorgulanırlar." (el-Enbiya 21/23). O, dilediğini yapandır. Şayet amellerin mahlûk olup olmadıkları hakkında bize bilgi verin deseler, sizler Allah'ın onları yarattığını iddia ettiniz. Şayet derlerse ki Allah'ın yarattığı, kulların işlediği amel-leri Allah nasıl onlara nispet etti? Konuşun ve deyin ki: Allah'ın şöyle dediğini görmez misiniz? Allah şöyle buyurur: "Allah size evlerinizi huzur ve dinlenme yeri yaptı. Hayvanların derilerinden de sizin için evler yaptı." Devamla şöyle buyurur: "Sizi sıcaaktan koruyacak elbiseler ve savaşta koruyacak zırhlar verdi." (en-Nahl 16/80-81). Siz de biliyorsunuz ki insanlar elbiseler ördüler ve dokudular. Zırhlar yaptılar, evler inşa ettiler. Gölgelekler edindiler. Allah onu bize verdi. Allah bütün bunları yaptığını bize haber verdi. Allah keremi ile bize ilham etti. Bunları Allah bize öğretti. Bizde ördük. Yaptıklarımızı Allah bize öğretti. Biz de dokuduk. Allah itaat veya ma'siyet olarak yaptıklarımızı kendisinin yarattığını ve bizim de her ikisi ile amel ettiğimizi yine kendisi haber verdi. Allah şöyle buyurdu: "Görmedin mi? Allah güzel bir sözü nasıl misal getirdi. Kökü sağlam dalları göğe yükselen bir ağaç gibidir. Bu ağaç rabbinin izniyle her zaman meyvesini verir, öğüt alsınlar diye, Allah insanlara misaller getirir." (İbrahim 14/24-25). Allah'ın ağaçta meyve yaratıp çıkardığını sonra ona nispet ettiğini görmez misiniz? Allah şöyle buyurdu: "Rabbi izin verdikçe meyvesini verir." (İbrahim 14/25). Kulların amelleri de böyledir. Allah insanların amellerini yarattı sonrada onlara isnat etti. Bu amelleri işlediğini de

kendilerine haber verdi. Şayet deseler bize, kul olanlar hakkında bilgi verin. Kul-lukta bulunanlar iman ve küfür ya da itaat ve ma'siyet fiillerini yapmaya mecbur-lar mı, değil mi? Deki: Onlardan onu yapmaya mecbur olanlar da olmayanlar da vardır. Onlardan itaat etmeye zorlananlar Mekke ehlidir. Peygamber Mekke'yi zorla fethetti. Onlar istemeden Müslüman oldular. Müslüman olmasalardı malları, kanları helal sayılıp öldürüleceklerdi. Bu cebir ve zorlama yönüdür. Diğer yönüne gelince, Allah onların kalplerine hidayeti bıraktı. "İmanı onlara sevdirdi." Küfrü, fıska ve isyanı onlara çirkin gösterdi. Allah sonra şöyle buyurdu: "İşte bunlar doğ-ru yolda olanların ta kendileridir." (el-Hucurat 49/7). Kitabında şöyle buyurdu: "Göklerde ve yerde olanların tümü ister istemez ona boyun eğmiştir." (Al-i İmran 3/83).

Şayet, Müslüman olamayan müşrikler hakkında bize bilgi verin deseler, Onlar şirke zorlandılar mı? Onlara şöyle denilir: Müşrikler Müslüman olmak isteme-diler ki şirke zorlanmış olsunlar. Onlar iman etmek isteseydiler, şirk onlara ke-rih gösterilirdi. Müşriklerin şirki isteyip ona razı oldukları gibi, Allah da onları hidayete erdirmek istedi ve kerih gördükleri halde onları hidayete mecbur etti. Şöyle deseler: Onlar mecbur ve zorlanmamış olsalardı şirki terk edip hidayeti ka-bul edebilirler miydi? Deki: Allah dilemedikçe hayır, şayet deseler ki nasıl mecbur olmuyorlar? Hâlbuki onların şirki terk etme kudretleri yoktur. Deki: Allah dile-diğini yapandır. Dilediğini delaletle, dilediğini de hidayete erdirir. Onun hidayet verdiğini delaletle düşürecek, delaletle düşürdüğünü de hidayete erdirecek kimse yoktur. Hasan b. Muhammed'in bütün meseleleri bitti.